

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет	гуманітарно-педагогічний
Кафедра	слов'янської філології
Освітній рівень	магістр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	035 Філологія
Спеціалізація	Слов'янські мови і літератури (переклад включно), перша – польська
Освітня програма	освітньо-професійна

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри слов'янської філології
_____ (Неля ПОДЛЕВСЬКА)

4 жовтня 2022 року

ЗАВДАННЯ на кваліфікаційну роботу ЛЯСКОВСЬКІЙ АЛІНІ ВІКТОРІВНІ

1. Тема роботи «Твори С. Лема в українському перекладі», затверджена на засіданні кафедри слов'янської філології 17 червня 2022 року, протокол № 14.

2. Термін подачі здобувачем вищої освіти завершеної роботи – грудень 2023 року.

3. Вихідні дані роботи:

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню творчості С. Лема в перекладознавчому аспекті, зокрема циклу оповідань «Казки роботів». Письменник є одним з основоположників науково-фантастичного жанру, його романи і оповідання перекладені більш ніж 40 мовами світу.

Науковий інтерес до перекладу літературних творів завжди зберігає свою актуальність, оскільки ця сфера є важливою складовою культурного обміну між націями. Специфіка перекладу художніх творів з польської на українську – мало досліджене питання як в сенсі теорії, так і з точки зору практики, що й зумовлює актуальність теми кваліфікаційної роботи. Створення якісних перекладів художніх творів є складним завданням завдяки мовним та культурним відмінностям між оригіналом і перекладом. Особливо це стосується творів С. Лема – автора, який створював унікальні науково-фантастичні оповідання, які вимагають від перекладачів специфічних перекладацьких рішень.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік підлеглих розробці питань): – проаналізувати особливості перекладу циклу оповідань «Казки роботів» С. Лема українською мовою;

– проаналізувати принципи художнього перекладу, вияснити проблемні і дискусійні моменти перекладу творів;

– окреслити загальні тенденції українського перекладу «Казок роботів»;

– дослідити специфіку перекладу неологізмів; визначити основні прийоми і способи перекладу українською мовою окремих груп лексики.

5. Графічного матеріалу немає.

6. Консультанти по роботі із вказівкою розділів, які їх стосуються			
Розділ	Консультант	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання отримав
	НЕМАЄ		

7. Дата видачі завдання – 19 жовтня 2022 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН			
<i>№ з/ч</i>	<i>Найменування етапів кваліфікаційної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Обрання теми кваліфікаційної роботи	Вересень 2022 року	
2.	Опрацювання наукової літератури з теми дослідження	Вересень-жовтень 2022 року	
3.	Збирання матеріалу, його первинна наукова інтерпретація	Вересень–листопад 2022 року	
4.	Написання першого розділу дипломної роботи	Грудень 2022 – березень 2023 року	
5.	Апробування результатів дослідження шляхом здійснення публікації в збірнику наукових праць та участі в конференціях	Жовтень 2022 року – листопад 2023 року	
6.	Написання другого розділу кваліфікаційної роботи	Квітень – червень 2023 року	
7.	Написання третього розділу кваліфікаційної роботи	Серпень – жовтень 2023 року	
9.	Написання «чорнового варіанту» дипломної роботи	До листопада 2023 року	
10.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	14 листопада 2023 року	
11.	Остаточне завершення кваліфікаційної роботи	Грудень 2023 року	
12.	Подача кваліфікаційної роботи на кафедру і її захист	Грудень 2023 року	

Магістрант _____

Аліна ЛЯСКОВСЬКА

Керівник роботи _____

Наталія СОВТИС

Анотація

Тема роботи: «Твори С. Лема в українському перекладі»

Автор – Ляковська А.В.

Науковий керівник – Совтис Н.М.

Обсяг кваліфікаційної роботи – 67 сторінок основного тексту.

Робота містить 87 джерел посилань (зокрема 41 – польською мовою).

Ключові слова: *науково-фантастичний жанр, архаїзм, неологізм, перекладознавчий аспект, художній переклад, принципи перекладу, архаїзація мови, словотворчість, адаптація, індивідуальний стиль, мовні засоби.*

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню творчості С. Лема в перекладознавчому аспекті, зокрема циклу оповідань «Казки роботів». Письменник є одним з основоположників науково-фантастичного жанру, його романи і оповідання перекладені більш ніж 40 мовами світу.

Науковий інтерес до перекладу літературних творів завжди зберігає свою актуальність, оскільки ця сфера є важливою складовою культурного обміну між націями. Специфіка перекладу художніх творів з польської на українську – мало досліджене питання як в сенсі теорії, так і з точки зору практики, що й зумовлює актуальність теми кваліфікаційної роботи. Створення якісних перекладів художніх творів є складним завданням завдяки мовним та культурним відмінностям між оригіналом і перекладом. Особливо це стосується творів С. Лема – автора, який створював унікальні науково-фантастичні оповідання, які вимагають від перекладачів специфічних перекладацьких рішень.

Метою дослідження є проаналізувати особливості перекладу циклу оповідань «Казки роботів» С. Лема українською мовою, що передбачає виконання таких завдань: проаналізувати принципи художнього перекладу, виявити проблемні і дискусійні моменти перекладу творів; окреслити загальні тенденції українського перекладу «Казок роботів»; дослідити специфіку перекладу неологізмів; визначити основні прийоми і способи перекладу українською мовою окремих груп лексики: архаїзмів, термінів. Об'єктом дослідження слугують «Казки роботів» С. Лема (оригінальний текст та його український переклад). Предмет – основні способи і прийоми перекладу «Казок роботів» С. Лема українською мовою. В процесі написання магістерської роботи ми спираємось на роботи в галузі перекладознавства, лінгвістики та літературознавства, що стосуються перекладу художніх творів.

Новизна полягає в тому, що робота спрямована на вивчення мовних аспектів перекладу творів автора, які були мало досліджені в українському перекладознавстві. Результати дослідження можна використати під час викладання циклу дисциплін з теорії і практики перекладу, для написання наукових праць на перекладознавчу тематику.

Джерелом нашого дослідження слугував український переклад «Казок роботів», здійснений колективом у складі Ю. Попсуєнка, Р. Доценка, М. Гандзій, М. Москаленко, С. Сварник, О. Гриценка у 1990 році.

Аналіз перекладу дозволяє стверджувати, що перекладачі інколи спрощують авторський синтаксис, властивий для жанру казки, яким послугується автор для архаїзації твору. Це зумовлено складним і оригінальним синтаксисом С. Лема, який доволі важко передати українському читачеві. Водночас, для стилістично маркованих лексем – архаїзмів перекладачі добирають досить вдалі українські відповідники. На особливу увагу заслуговує переклад індивідуально-авторських неологізмів, які перекладені методом калькування оригінальних форм, що дозволяє зберегти значення і емоційне забарвлення. Спостерігаємо також вилучення

деяких неологізмів або їх заміну лексемами з нейтральним значенням, що призводить до втрати оригінального авторського стилю.

Загалом, у перекладах творів С. Лема українською мовою важливо знайти баланс між вірністю оригіналу, зрозумілістю для українського читача та збереженням авторського стилю. Це вимагає від перекладача не тільки високого рівня володіння мовами, але й креативності та розуміння контексту.

Зважаючи на ці аспекти, переклади творів С. Лема українською мовою заслуговують на подальше їх вивчення у плані перекладу індивідуально-авторських мовних одиниць, сприяють розвитку літературного та науково-фантастичного жанру в Україні, поширенню наукових та філософських знань серед читачів.

Автор

підпис автора і дата подання роботи до захисту

ЗМІСТ

Вступ	7
1. Творчість С. Лема в аспекті перекладознавчої науки	14
1.1. Основні принципи перекладу художніх творів	14
1.2. Мовна специфіка творів письменника	22
1.3. Переклади творів С. Лема українською мовою	29
Висновки до Розділу 1	39
2. Особливості перекладу циклу оповідань «Казки роботів» українською мовою	41
2.1. Мовні та структурні особливості перекладу оповідань	41
2.2. Специфіка перекладу неологізмів	45
2.3. Вживання архаїзмів та їх переклад українською мовою	54
2.4. Особливості вживання наукових термінів та їх переклад	59
Висновки до Розділу 2	64
Висновки	66
Список використаної літератури та джерел	68

ВСТУП

Літературний спадок видатного польського письменника С. Лема відзначається своєю винятковою художньою цінністю та значним інтересом серед читачів та вчених різних країн. С. Лем, як один з основоположників жанру наукової фантастики, відрізняється і тим, що його романи і оповідання перекладені більш ніж 40 мовами світу, а його книги видано більше ніж в 30 мільйонах екземплярах. Однак, коли йдеться про переклад цих творів, актуальними постають такі запитання та відповіді на них: якими принципами керувалися перекладачі під час відтворення та адаптації творчості С. Лема українською мовою? Яким чином мовні особливості оригіналу впливають на процес перекладу? Чи вдається передати не лише зміст, але і відчуття, які виникають під час читання оригіналу?

Українською мовою перекладено більшість творів С. Лема: «Солярис», «Кіберіада», «Казки роботів», «Едем», «Повернення з зірок», «Голем XIV», «Зоряні щоденники Йона Тихого», «Розповіді про пілота Піркса». Серед численних перекладачів С. Лема українською – Ю. Попсуєнко, Д. Андрухів, Р. Терещенко, І. Шевченко, І. Сварник, О. Гриценко, А. Поритко, Л. Андрієвська та ін.

І. Кияк зазначила: «Важко назвати письменника, який би настільки глибоко як Лем, був занурений у проблеми науки, технології та прогресу й при цьому залишався письменником високої проби. В основі всієї творчості Станіслава Лема – як літературної, так і наукової, стоїть питання пізнання. Навіть не стільки пізнання, скільки його межа – безвихідь, яку не заповнити нічим людським, бо людське – це помилки і сумніви та жаль як неодмінний наслідок вибору між двома неправильними рішеннями» [15, с. 10].

Життя і творчість С. Лема є об'єктом дослідження численних наукових розвідок: «Що таке сепулки? Все про творчість С. Лема» [76], «Дискусії зі Станіславом Лемом» [50], «Гротеск у творчості Станіслава Лема» [54], «Лем в

очах світової критики» [61], «Матерія і цінність. Неолукреціанство Станіслава Лема» [75], «Про пізнання в творчості Станіслава Лема» [78], «Науково-фантастичні романи С. Лема» [81], «Станіслав Лем. Письменник, мислитель, людина» [80], «Всесвіт Лема» [65] та ін.).

На особливу увагу заслуговує перекладознавчий аспект вивчення творчості С. Лема, висвітлений у колективній праці «Лем і перекладачі» [79], яка містить цілу низку наукових досліджень про специфіку перекладів письменника різними мовами. У наукових статтях збірника проаналізовано широке коло проблем: вплив метатекстового перекладу (аналіз перекладів Лема німецькою мовою, досліджений Я. Жешотніком), конкретні прийоми перекладачів щодо відтворення окремих вибраних мовних елементів іноземною мовою, що виступають в творах С. Лема, наприклад, неологізмів (Ю. Лукашевич, К. Гостковська, Ю. Весола та ін.), вживання стилістичних засобів, які будують систему значень (праці П. Блюмчинського, Є. Ярнєвича, М. Вожняк, Е. Скібінської), механізми сприйняття творчості Лема в різних країнах (праці І. Нажембської, Б. Токаж, В. Солінського) [79]. У своїх розвідках дослідники зазначають, що саме від перекладача залежить, яким С. Лема сприйматиме реципієнт. Перекладач пристосовує оригінальний текст до читача, аналізує його, інтерпретує до потреб іншомовної аудиторії, вирішує, в якому вигляді має дійти твір до читача іншої культури.

Дослідник Є. Яжембський в аналізах перекладів С. Лема, зазначив, що праці німецьких чи американських авторів нерідко здаються цікавішими, ніж польська есеїстка на цю тему. Пов'язано це з тим, що проблематика його творів близька кожному, хто замислюється над такими загальними питаннями як природа і межі світу, людський потенціал і розум, проблема пізнання і т.д., ця проблематика є цікавою для читачів усього світу, що і робить Лема універсальним і зрозумілим [61, с. 62].

Перекладознавча наука налічує величезну кількість монографій, посібників, наукових збірників, статей, дисертацій, присвячених перекладам творчості С. Лема. Українські науковці: М. Ажнюк, Р. Зорівчак [13], С. Ковганюк, В. Коптілова [21], М. Новикова, В. Радчук, О. Чередниченко, Г. Шумейко, В. Карабан, Т. Кияк [14, 15, 16], О. Линтавр [27], Л. Коломієць, О. Фінкель, М. Стріха, Т. Шмігер теж здійснили вагомий внесок у дослідження цього питання. Польські науковці: М. Брандес, А. Швейцер, Я. Рецкер, Е. Бальцежан, С. Баранчак [48], А. Леґежинська, Е. Красковська, Ф. Груча, Б. Маліновський, З. Клеменсевич, Р. Ингарден, С. Скварчинська, А. Вежбицька, Є. Зьомек, Є. Свех, Е. Табаковська теж активно звертаються до цієї теми у своїх працях.

У польській філологічній науці теорія перекладу – це один з пріоритетних напрямків. Переклад – це вид мисленнєво-мовленнєвої діяльності, під час якого перекладач створює новий твір. Специфічні етапи цієї діяльності визначають особливий характер дій перекладача, осмислення ним загального смислу тексту оригіналу, результатом якого є породження його цілісного образу – створення текстового концепту як ментальної репрезентації, що постає в цілісну картину світу перекладача. Відтворюваний концепт текстового оригіналу постає у відтворенні національної картини світу, спрямований до цільової аудиторії.

«Термін «переклад» тісно пов'язаний із поняттями «інтеграція етнокультур», «міжкультурна комунікація», «діалог культур». Інтеграція етнокультур – це синтез та засвоєння типологічних рис і характеристик різних культур. Більш конкретно – це явище взаємодії, коли сучасна цивілізація, вектор розвитку якої зумовлено глобалізаційними процесами, оновлюється та збагачується завдяки пізнанню нових принципів мислення, культури, тобто завдяки діалогу культур. Діалог культур є одним із найвагоміших регуляторів взаємодії у міжнародній спільноті, основною рисою всесвітньої глобалізації третього тисячоліття» [18, с. 228].

Художній переклад – це один з найкращих проявів міжлітературної (а значить, і міжкультурної) взаємодії. Фактично він є основною частиною національно-літературного процесу. Художній переклад має відношення до комунікативною, а більше до естетичної функції мови. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні та філософські погляди автора, його світогляд.

У своїй творчості С. Лем багато експериментував з мовними засобами, створював цілі нові фантастичні світи, саме завдяки цьому в польській мові з'явилося чимало неологізмів. Деякі дослідники нараховують їх понад дві тисячі. До окремих творів сам письменник створював додатки у вигляді словників своїх вигаданих слів. Дуже часто неологізми у творах С. Лема відіграють роль інструмента, який має продемонструвати несхожість створеного фантастичного світу до нашого. На цей аспект фантастичної літератури (на прикладі Лема) звернула увагу М. Гоетц [57].

У численних статтях та монографіях дослідники відзначають неабиякий гумор та іронію, притаманні творчості С. Лема. Ця риса часто і становить труднощі і виклик для перекладачів його творів. М. Леш-Дук [73] детально аналізує механізми творення автором неологізмів та зазначає, що в творах польського фантаста прослідковується тенденція до економічності висловлювань, що позначилося на творенні неологізмів. Серед новостворених слів виразно домінують слова, які починаються з електро-, кібер-, авто-, астро-, мікро-. Функція цих неологізмів полягає у відображенні футурологічної реальності, в якій існують складні роботи, комп'ютери, машини, а також різноманітні засоби для життя в космічному просторі.

Переклади українською мовою творів С. Лема зробили великий вплив на культурний простір України. Їх історія розпочалася на початку 60-х років ХХ століття, коли його твори вийшли друком в журналі «Всесвіт» у №9 за 1961; №1 та №11 за 1963; №2 за 1970; №6 за 1971; №4 за 1988; №8 за 1989; №2 за 1990;

№11-12 за 2006. С. Лем своїм найкращим твором називає «Кіберіаду» – цикл оповідань, своєрідним «вступом» до якого стали «Казки роботів». Збірка вперше була надрукована у 1965 році видавництвом «Дніпро» у перекладі Віри Авксентьєвої. У збірник 1990 року видавництва «Дніпро» увійшли кращі твори автора: «Кіберіада», «Казки роботів», «Голос неба», «Нежить», «Голем XIV» та інші, в яких автор ставить одновічну гуманістичну проблему моральної відповідальності людини за наслідки своєї діяльності.

У нашому дослідженні наша увага буде зосереджена на специфіці перекладу творів автора, а саме «Казок роботів» українською мовою та розуміння творчості С. Лема в українському контексті.

Актуальність теми дослідження. Науковий інтерес до перекладу літературних творів завжди зберігає свою актуальність, оскільки ця сфера є важливою складовою культурного обміну між націями. Специфіка перекладу художніх творів з польської на українську – мало досліджене питання як в сенсі теорії, так і з точки зору практики. При цьому поле для перекладознавчих досліджень дуже широке: сьогодні є чимало україномовних перекладів художніх творів польських класиків та сучасних авторів. Потреба наукової оцінки таких перекладів, їх художньої вартості – беззаперечна. Створення якісних перекладів художніх творів стає складнішим завдяки мовним та культурним відмінностям між оригіналом і перекладом. Особливо це стосується творів С. Лема – автора, який створював унікальні науково-фантастичні оповідання, які вимагають від перекладачів специфічних перекладацьких рішень.

Для свого дослідження ми обрали «Казки роботів» – унікальний в аспекті жанру і стилю твір. Це гротескне поєднання наукової фантастики і казки, яке є справжнім викликом для перекладача. На прикладі цього твору можна простежити способи і прийоми перекладу різних груп лексики, образних засобів, синтаксичних структур. Перекладознавчий аналіз «Казок роботів» допоможе відповісти також на питання майстерності і художньої вартості українського

перекладу. Зіставлення оригінального твору С. Лема і його українського перекладу, аналіз конкретних способів і прийомів перекладу дозволить краще зрозуміти специфіку творчості С. Лема, а також виокремити національну складову у перекладеному тексті.

Мета дослідження – проаналізувати особливості перекладу циклу оповідань «Казки роботів» С. Лема українською мовою. Реалізація мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати принципи художнього перекладу, виявити проблемні і дискусійні моменти перекладу творів;
- 2) окреслити загальні тенденції українського перекладу «Казок роботів»;
- 3) дослідити специфіку перекладу неологізмів;
- 5) визначити основні прийоми і способи перекладу українською мовою окремих груп лексики: архаїзмів, термінів.

Об'єктом дослідження слугують «Казки роботів» С. Лема (оригінальний текст та його український переклад).

Предмет дослідження – основні способи і прийоми перекладу «Казок роботів» С. Лема українською мовою.

Теоретична і методологічна основа дослідження.

В процесі написання магістерської роботи ми спираємось на роботи в галузі перекладознавства, лінгвістики та літературознавства, що стосуються перекладу художніх творів.

Методи дослідження – зіставний (використовуємо при порівнянні оригіналу «Казок роботів» і його українського перекладу), а також описовий метод, лінгвістичний аналіз тощо.

Елементи наукової новизни одержаних результатів Новизна полягає в тому, що робота спрямована на вивчення мовних аспектів перекладу творів автора, які були мало досліджені в українському перекладознавстві.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можна використати у межах циклу дисциплін з теорії і практики перекладу, для написання наукових праць на перекладознавчу тематику.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження було викладено в доповіді «Творчість С. Лема в аспекті перекладознавчої науки» на X Всеукраїнському науково-практичному семінарі молодих науковців, аспірантів, здобувачів вищої освіти «Мова і культура як форми людського буття і свідомості нації» (09 листопада 2023 року, Київ), а також у публікації «Переклади С. Лема українською мовою» [29, с. 145–150].

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів висновків і списку використаних джерел (87 позицій). Загальна кількість сторінок (без списку використаних джерел – 67).

1. ТВОРЧИСТЬ С. ЛЕМА В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОЇ НАУКИ

1.1. Основні принципи перекладу художніх творів.

У процесі художнього перекладу професійний перекладач створює новий твір. Отже, для якісного художнього перекладу окрім досконалого володіння іноземною мовою, необхідно відчувати текст оригіналу та менталітет, правильну інтерпретацію змісту, який вклав у свої рядки автор. Можемо впевнено ствердити, що художній переклад є одним із найбільш складних видів перекладу.

Переклад – це вид мисленнєво-мовленнєвої діяльності, під час якого перекладач стає автором нового продукту творчості. Специфічні етапи цієї діяльності визначають особливий характер діяльності перекладача, осмислення ним загального смислу тексту оригіналу, результатом якого є породження його цілісного образу – створення текстового концепту як ментальної репрезентації, що постає в цілісну картину світу перекладача. Відтворюваний концепт текстового оригіналу постає у відтворенні національної картини світу, спрямований до цільової аудиторії.

«Термін «переклад» тісно пов'язаний із поняттями: «інтеграція етнокультур», «міжкультурна комунікація», «діалог культур». Інтеграція етнокультур – це синтез та засвоєння типологічних рис і характеристик різних культур. Більш конкретно – це явище взаємодії, коли сучасна цивілізація, вектор розвитку якої зумовлено глобалізаційними процесами, оновлюється та збагачується завдяки пізнанню нових принципів мислення, культури, тобто завдяки діалогу культур. Діалог культур є одним із найвагоміших регуляторів взаємодії у міжнародній спільноті, основною рисою всесвітньої глобалізації третього тисячоліття» [18, с. 229].

Художній переклад – це один з найкращих проявів міжлітературної та міжкультурної взаємодії. Фактично він є основною частиною національно-

літературного процесу. Художній переклад тісно співвідноситься з естетичною функцією мови. У художньому творі відображаються не лише певні події, а й естетичні та філософські погляди автора, його світогляд.

Сучасна теорія перекладу характеризується розмаїттям теоретичних концепцій, як зазначено в монографії дослідниці Є. Огневої «Художній переклад: проблеми передачі компонентів перекладацького коду». Існує низка факторів, що формують предмет загальної теорії перекладу. Серед таких вона виділяє: закономірності, властиві перекладу в усіх його різновидах; система вивчення його природи, суті, принципів, мети; існування проблеми адекватності тексту перекладу оригіналу; виявлення історичної ролі перекладу в розвитку міжмовної комунікації народів, взаємовідношення перекладу з іншими видами духовної діяльності» [4, с. 7].

Проблема художнього перекладу є складною і широкою, про що свідчить велика кількість перекладознавчих досліджень (в тому числі щодо художнього тексту). Особливостям художнього перекладу присвячена велика кількість праць, у тому числі монографії, посібники, наукові збірники, статті, дисертації з проблем перекладу. Українські вчені посідають чільне місце в цій галузі: М. Ажнюк, Р. Зорівчак [13], С. Ковганюк, В. Коптілова [21], М. Новикова, В. Радчук, О. Чередниченко, Г. Шумейко, В. Карабан, Т. Кияк [14, 15, 16], О. Линтавр [26], Л. Коломієць, О. Фінкель, М. Стріха, Т. Шмігер. Польські дослідники теж багато звертаються до цієї проблеми у своїх працях: М. Брандес, А. Швейцер, Я. Рецкер, Е. Бальцежан, С. Баранчак [48], А. Лежежинська, Е. Красковська, Ф. Груча, Б. Маліновський, З. Клеменсевич, Р. Інгарден, С. Скварчинська, А. Вежбицька, Є. Зьомек, Є. Свех, Е. Табаковська та ін. У сучасній Польщі активно розвивається теорія перекладу, загальнотеоретичним питанням присвячені праці У. Домбровської-Прокоп, Б. Келар, Ю. Пенькоса, О. Войтешевича та ін.

З доступних численних монографій і збірників, присвячених проблемі перекладу, наявні такі, що стосуються лише певних аспектів цього простору

досліджень: перекладам конкретних літературних явищ, творчості окремих авторів, застосування декотрих літературознавчих категорій в перекладі.

У сучасному перекладознавстві є помітна відсутність системності й одноставності у визначенні бодай ключових категорій і понять, зокрема одиниці перекладу (чи системи взаємозалежних і взаємопов'язаних одиниць), сутності поняття «художній переклад», його основних функцій, чітких критеріїв художності тексту.

О. Павленко вважає, що порівняльне перекладознавство дає більше можливостей для вивчення особливостей і сутності художнього перекладу, аніж лінгвістика. Переклад розглядає крізь призму герменевтики і приходять до висновку, що «онтологічний переклад можливо визначити як опосередкований аналіз (деконструювання) мови твору, відмову від змістоцентричності на користь мовоцентричності, що виражається у здатності інтерпретатора збагнути різні мови у порівнянні їхніх специфічних особливостей» [35, с. 75-76].

Художні тексти відрізняються функціональним навантаженням, що визначає особливості їх перекладу. Певною мірою з цієї проблеми витікає протиставлення художніх текстів – нехудожнім через функції. Отже, О. Воловик [6], В. Погрібна відзначили зміну функцій художнього перекладу. Якщо раніше вважалося, що основною функцією перекладу є інформативна, бо теорія художнього перекладу осмислювалась односторонньо, не виходячи за межі національно-літературного процесу, то художній переклад в сучасному розумінні виконує дві основні функції: інформативну (відтворення іноземної літератури засобами рідної мови) та творчу (врахування єдності змісту і форми в нерозривній єдності). Художній переклад відрізняється від інших видів перекладу способом опису дійсності (художній текст представлений у вигляді образів), характером і способом передачі інформації (художньому тексту притаманні образність і імпліцитність, йому притаманна і певна ступінь активності читача («додумування», «співтворчість» читача при його сприйнятті тексту).

Внутрішня єдність художнього тексту забезпечується передачею образу автора та його позиції, для якої характерний високий ступінь національно-культурної та часової зумовленості, а також самодостатність. З цієї позиції кожен художній твір можна розглядати як твір мистецтва. Про інформативну та творчу функції перекладу пише О. Линтвар, але в його працях інформативна функція виступає посередницька, тобто така, що має відношення до взаємообміну, збагачення культур і літератур [26, с. 147].

У сучасній теорії, як вважає С. Шулік, художній переклад також розглядається як особливий вид інформаційної діяльності, що є засобом освоєння світового культурного та інтелектуального простору. Триаспектний зв'язок між автором, перекладачем і читачем породжує множинність міжмовних, а отже, і міжкультурних контактів. Переклад є одним із важливих видів соціальної комунікації, це соціально-культурне багатофункційне явище. Для художньої літератури характерний особливий зв'язок між художнім образом і мовною категорією, на основі якої він будується. Іншою властивістю художнього тексту є його смислова місткість, що виявляється у здатності письменника сказати більше за зміст, що впливає зі значень поєднаних слів, у його вмінні змусити працювати думку, відчуття й уяву читача [45, с. 143].

Важливим у процесі перекладу, як вважає Т. Чайковська, є вибір твору, найчастіше обумовлений внутрішніми потребами літератури-реципієнта, її здатністю певним чином засвоїти іншонаціональне літературне явище, певним чином зреагувати на його художні особливості» [46, с.25].

У межах художнього перекладу, можемо говорити про міжлітературний процес, в якому перекладач докладає зусиль для усунення непорозумінь мови оригіналу твору, разом з тим без додавання навмисних змін у текст твору задля кращого розуміння для читачів іншомовної версії. Головна задача перекладача – передати читачеві саме той образ і враження, які він мав отримати від прочитання оригіналу.

Художній переклад не може спиратися виключно на репродукцію мовної діяльності. Цим він різко відрізняється від інших видів перекладу. Тобто художній переклад вимагає мовної творчості, щоб передати думку оригіналу і цим викликає різносторонні думки в науковому середовищі.

Частина дослідників вважають, що переклад має виконуватися не так шляхом добору лексичних і синтаксичних еквівалентів, як пошуком художніх співвідношень, яким мають бути підпорядковані мовні. Інші вчені визначають переклад, зокрема і художній, як відтворення тексту засобами іншої мови. У зв'язку з цим постає питання точності, повноцінності, адекватності художнього перекладу.

Художній переклад має особливості, що відносяться до мовленнєвої творчості перекладача, а тут ідеться про відповідний таланти. У цьому розумінні художній переклад вважається мистецтвом, в якому текст досягає естетичного впливу за допомогою влучного добору і застосування мовних засобів. Від перекладача вимагається окрім досконалого володіння іноземною та рідною мовами, ще й широкого світогляду і вишуканого художнього смаку.

У своїй статті Л. Клименко відмітив: «Художній стиль – один з найдинамічніших функціональних стилів, що відбиває результати творчого розвитку конкретних індивідів на шляху до нового пізнання. Новизна та оригінальність вираження стають запорукою успішної комунікації в рамках художнього дискурсу. Автор художнього тексту не намагається привести його у відповідність до «законів жанру», а навпаки, вдається до таких художніх прийомів, які б зацікавили читача, привернули його увагу» [18]. Художній переклад справедливо вважається мистецтвом і творчістю, оскільки при збереженні ідіостилу, має зберігати атмосферу сюжету та стиль автора.

«Ідіостиль (індивідуальний стиль) – система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам певного автора, яка робить унікальним втілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження» [45].

Провідною функцією перекладів художніх творів є художньо-естетична. Це одна з комунікативних функцій творів художньої літератури, завдяки якій створюється художній образ. Відповідно, виділяємо основні вимоги до перекладу художньої літератури, яким має слідувати перекладач:

1) Точність. При перекладі необхідно донести до читача думки, нюанси та відтінки висловлені автором, при цьому зберегти повноту твору. Перекладач не має доповнювати чи пояснювати автора, а повною мірою передати текст оригіналу. Перекладач не має створювати текст оригіналу, при цьому зберігати смислове і стилістичне навантаження відтвореного тексту, передати виразність слів та зворотів різних мов. Перед перекладачем постає проблема неспівпадіння мови оригіналу і перекладу, де кожне слово несе змістове навантаження і виражає стилістичний тон. Перекладач не має втратити гармонійного сприйняття твору, визначивши які конструктивні елементи твору є головними і відтворити їх з усією можливою точністю і увагою.

2) Лаконічність.

3) Ясність. Перекладач має чітко викласти думки і уникати неясності викладу та своєї власної інтерпретації, переклад не має ускладнювати сприйняття твору читачем. Думка автора має передаватися чітко, без ускладнених і двозначних зворотів.

4) Літературність. Тут ідеться про те, що переклад має бути влучним і природним, повинен повністю відповідати загальноприйнятим нормам літературної мови, а не просто передавати синтаксичні конструкції оригінального тексту. Опираючись на вище зазначене, можемо констатувати, що художній переклад не є однобічним: це не тільки результат міжлітературної комунікації, а й одночасно її визначає і обумовлює.

На кінцевий результат художнього перекладу впливають не лише об'єктивні фактори, але й суб'єктивні. Певні втрати під час перекладу неминучі, оскільки неможливо дослівно відобразити те, що висловив автор у оригіналі

твору. Переклад, а особливо художній, не може бути абсолютно точним, абсолютно точно передати і відобразити іншою мовою модель світосприйняття, ментальність автора, бо вона точно не має відповідників у інших мовах.

«Художній переклад – це завжди взаємодія і взаємовплив культур, до яких належить текст оригіналу й текст перекладу. Цей вплив не можна звести тільки до мовної взаємодії, він охоплює всі сторони життя, відображені в художньому творі, особливий національний колорит, йому притаманний, національну своєрідність оригінального твору» [44, с. 164]. Узагальнивши інформацію з джерел про художній переклад, хочемо звернути увагу на основні принципи художнього перекладу. Це:

1) збереження ідіостилю (система змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам певного автора, яка робить унікальним втілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження);

2) добір у мові перекладу еквівалентних засобів відтворення найважливіших рис оригіналу;

3) збереження національного забарвлення в перекладах та передача історичного колориту оригінального твору;

4) уникнення калькування синтаксису у перекладі;

5) предметом особливої уваги при перекладі є стилістично марковані слова – архаїзми, неологізми, діалектизми, просторіччя, фразеологізми, тощо.

Поданий перелік, звісно, неповний, однак він добре ілюструє тезу про складність перекладу художнього тексту.

Розглянемо основні проблеми художнього перекладу. Однією з найбільших з них є співвідношення контексту автора й контексту перекладача. З цієї позиції можна виділити об'єктивні чинники й суб'єктивні, які обумовлюють художній переклад. Т. Чайковська відзначає: «Жоден переклад не може бути абсолютно точним, позаяк сама мовна система літератури-реципієнта за своїми об'єктивними даними не може досконало передати зміст оригіналу, що неминуче

призводить до часткової втрати інформації. Багато залежить і від особистості перекладача, від його бажання/небажання продемонструвати усі особливості оригіналу, а також зберегти всі елементи змісту. Закономірно й те, що при перекладі твору іншою мовою руйнуються, з огляду на мовні розбіжності, усталені асоціативні зв'язки. Щоб у новому мовному середовищі твір продовжував «жити» як витвір мистецтва, перекладачеві важливо перейняти на себе функції автора і певною мірою повторити його шлях творення тексту, водночас наповнивши його новими асоціативними зв'язками, які породжували б нові образи, властиві мові-реципієнту» [46, с.25].

Ще одна проблема художнього перекладу – точність і правильність. У перекладі прози може постати проблема незбігу в смисловому навантаженні і стилістичній виразності слів та зворотів різних мов. Як зазначають науковці, переклад має звучати як оригінальний текст, і це один з елементів точності чи правильності [46, с. 25].

Художній переклад досліджується перекладознавцями з часів самої появи перекладу як виду діяльності людини. Можна із впевненістю стверджувати, що перекладознавча проблематика є доволі широкою і складною. Дослідник О. Линтавр у своїй статті «До проблеми художнього перекладу» описує свій погляд на складність у роботі перекладача: «Переклад – це мистецтво, а якщо так, то перекладач повинен мати письменницький талант. Мистецтво перекладу має свої особливості, однак письменники-перекладачі мають набагато більше спільних рис з оригінальними письменниками, ніж відмінностей. Перекладачам, як і письменникам, необхідний багатий життєвий досвід, постійно поновлюваний запас вражень. Мова письменника-перекладача формується зі спостережень над мовою рідного народу, над рідною літературною мовою в її історичному розвитку» [21, с. 144].

Польський мовознавець К. Зенон виділив переклад як лінгвістичний принцип, вважаючи, що переклад – це особлива реалізація стосунків двох мов та

стилістичних систем. К. Зенон, будучи одним з найвідоміших польських дослідників, що вивчав проблему перекладознавства, стверджує: «Перекладач повинен передати своєму читачу думку про реальність з такою ж правдивістю, як і автор оригіналу, але реалізуючи це в різних мовних формах своєї рідної мови» [22, с. 23].

Отже, художній текст як об'єкт перекладу має ряд відмінних властивостей, що впливають на процес і якість перекладу.

Художній переклад – це складний і багатогранний вид людської діяльності, в процесі якої відбувається зіштовхування різних культур, особистостей, епох, традицій та установок.

Він передбачає передачу думок, змістового навантаження оригіналу, але підпорядковується іншим законам розвитку і функціонування твору в іншомовній культурі. На основі досліджених джерел, робимо висновок, що художній переклад має двобічний характер: з одного боку, він є результатом міжлітературної комунікації, а з іншого, – багато в чому зумовлює й визначає її. Традиційно вважалося, що основна функція перекладу – інформативна, позаяк теорія художнього перекладу не виходила за рамки національно-літературного процесу й розуміла його надто однобічно. Сучасне перекладознавство виділяє дві основні функції перекладу – інформативну та творчу. Художній переклад – це відтворення засобами рідної мови особливостей іншомовного літературного тексту в нерозривній єдності змісту і форми.

1.2. Мовна специфіка творів письменника

Аналіз художніх текстів є актуальною проблемою сучасного мовознавства та перекладознавства. За допомогою численних методів дослідження можна глибше пізнати та проаналізувати текст, стиль автора, різноплановість та творче різноманіття. Цікавим об'єктом для лінгвістичних студій стають твори С. Лема,

який експериментував зі словами у вигаданому світі та здійснив значний вплив своєю оригінальністю на науково-фантастичну літературу.

Тексти С. Лема з мовної точки зору аналізували такі вчені: С. Баранчак [48], К. Гломб'юк [56], М. Жолинська та Й. Тамбор [83, 84]. Особливу увагу на роль лінгвістичних засобів у створенні фантастичного світу автора звернув Р. Хадке. [58, 59, 60]. М. Краєвська [67, 68] та Я. Анусевич [47] присвятили свої праці дослідженню авторських неологізмів.

Твори письменника стали доступними українському читачу завдяки перекладам А. Поритка, В. Авксентьєвої, Ю. Попсуєнка, Д. Андрухова, Л. Андрієвської та ін., а також активній видавничій політиці низки видавництв Львова, Києва та Тернополя. Тексти С. Лема та їхні інтерпретації стали також об'єктом досліджень українських науковців, серед яких варто виділити ґрунтовні праці І. Кияк і Т. Левко. Футурологічні ідеї та концепції С. Лема багато в чому вплинули на пошуки українських фантастів – від О. Бердника до нашого сучасника В. Арєнєва [32, с. 42].

І. Дзюба заслужено включив постать С. Лема до числа видатних європейських культурологів ХХ ст. за його схильність драматично усвідомлювати себе в усій історії людства в різних сферах життя: політичній, мілітарній, економічній, екологічній, моральній, культурній, мистецькій, побутовій – скрізь, де динаміка змін набула приголомшливих масштабів [31, с. 42].

Сам автор критично ставився до сучасної культури: він заперечував «постмодернізм» та відчував занепад в багатьох сферах мистецтва, висловлював свої роздуми на тему мистецтва, з яким, на його погляд, ситуація нагадує казку про голого короля. Це зауваження стосується не тільки сучасного мистецтва, а й культури загалом, яка, на його думку, приховує відсутність смислу: «Я глибоко ображений на сучасне образотворче мистецтво, яке з розмаїтих плям, підтоків, плісняви і чорт знає чого робить твір мистецтва» [86, с. 135]

Головними особливостями фантастичного жанру прийнято вважати, що всі ситуації, персонажі, об'єкти і локації є лише вигадкою автора. Тому фантастика часто використовується автором задля спроби розширення меж звичного і загальноприйнятого, разом з тим задля спроби створення великого простору не лише для пошуку нових сюжетів, а й для науково-філософського осмислення глобальних проблем. Цими особливостями жанру вправно користувався С. Лем у своїх науково-фантастичних творах. Важливість такої творчості полягає не стільки в можливості поринути в нові незвідані світи, скільки в усвідомленні глобальних проблем людства, прихованих загроз і небезпек, які можуть принести нам технології майбутнього. Як стверджує Т. Чернишова, всі образи наукової фантастики оперті на теорії і гіпотези сучасної науки [5, с. 69].

Отже, специфіка фантастичного жанру надає свободу автору з орієнтуванням на новизну та унікальність зображення певних суспільних ситуацій і проблем. Стосовно жанрової природи наукової фантастики хочемо відмітити, що С. Лем у своїй творчості орієнтується на низку різножанрових художніх засобів.

Так, наприклад, у науковій праці І. Кияк проаналізовано рівень свободи сатирично-викривального зображення «лемівського світу» і вказано на те, що С. Лем розглядає буття у контексті взаємодії людини і всесвіту. Дослідниця стверджує, що такий підхід надає місце для аналізу психологічних питань і почуттів та можливість пропонувати свої варіанти виходу із ситуацій [15, с. 5].

Цикл оповідань «Кіберіада», на думку самого письменника, є його найкращим твором. А досліджуваний нами твір «Казки роботів» став ніби «вступом» до неї.

С. Лем показує світ, на перший погляд, цілковито нелюдський – світ розумних машин, використовуючи характерні для його творчості алегоричні форми. Людина постає в цій історії тільки як негативний герой фантастичних оповідей. Здавалося б, що сама назва – «Казки», вказує на жартівливість, але

написаний твір саме для дорослої аудиторії і це не випадково, оскільки присвячений твір «дорослим роботам»: незважаючи на погане ставлення роботів до людей, їхній світ машин і технологій упорядковано в той самий спосіб, що й людський. Роботи настільки давно панують світом, що молодше покоління вже не пам'ятає людей і взагалі не вірить, що людина коли-небудь існувала – вона стала темою міфів, казок і легенд. Варто підкреслити, що описав автор світ роботів за допомогою цілком «людських» казок і міфів: тут легко розпізнати добрих і злих, мудрих і дурних володарів, жорстоких красунь і героїчних юнаків, добро тут перемагає зло, а підступи мають виправдання тільки в служінні добрим справам. У світі роботів залишились усі одвічні людські проблеми і протистояння – тиранія, насилля, злочинність, глупота і безправ'я. «Казки роботів» можна сміливо віднести до чергової Лемової сатири на дійсність, яка оточувала автора.

Особливістю «Казок роботів» є також дотепність і гумор, які полягають, зокрема, в поєднанні гетерогенних елементів, що традиційно й логічно є непоєднуваними. Цей прийом, який відомий польський поет С. Бараньчак назвав «анахронічною контамінацією», стосується як упізнаваних для читача жанрових особливостей, так і мови твору й способу побудови художнього світу. Комічний вплив виникає з поєднання в одному творі жанрів казки і наукової фантастики, епосу, героїкокомічної поеми й філософської повісті. Оповідання виповнено влучними неологізмами, особливо з частками «кібер-» та «електро-» (електлицар, кіберотика), на рівні стилістики та фразеології влучним виглядає використання слів з світу машин в типових для казок формулюванні речень. У цьому аспекті хочемо звернути увагу на те, що навіть найкращі переклади не витримують великого навантаження змісту оригіналу.

Звернемо також увагу на постаті героїв Лемових творів. Наприклад, в «Кіберіаді» поруч із роботами Трурлем і Кляпавцієм, у творі з'являється ще один улюблений герой – Йон Тихий. Автор ставить свого героя поруч із Мюнґавзенем та Гуллівером. Робить це він від імені професора Тарантоги у фіктивній передмові

до його «Зоряних щоденників». З одного боку, це спрямовує читача до карнавальної, сміхової традиції, а з іншого – змушує також задуматись над складною природою людини та парадоксами людського буття. Автор використовує опис різномітних варіантів життя в космосі для відбиття земного стану речей, а також задля сатири на владу, звичаї, релігію, філософію сучасної людини.

Незважаючи на сатиричність, твори насичені роздумами про складність світу, багатозначність філософських істин, парадоксальність і непокєднуваність різних суспільно-політичних та моральних доктрин. У циклі «Із спогадів Йона Тихого», оповідання «Конгрес футурологів» є тонкою алегорією на керування суспільними думками, уявленнями й переконаннями за допомогою засобів, які створюють нереальний, фальшивий образ дійсності. Цей твір є просто висвітленням критики на некомпетентність радянської системи, яка дозволила перекласти й видати його в Радянському Союзі. Взагалі, «Конгрес футурологів» випереджає цілу течію в польській науковій фантастиці, яка займалась викриттям справжньої суті радянської системи і механізмів «поневолення розуму».

Маємо зауважити, що твори С. Лема у своїй більшості несуть песимістичний характер, хоча він сам переконано це заперечує і наголошує на тому, що він є оптимістом. Однак певна міра скептицизму все ж таки притаманна його творчості – це стосується його відношення до можливостей і вірувань людини, до людської недосконалості, а також і до самої людини. Тобто його погляди зводяться до того, що людина не може бути найдосконалішим створінням у космосі: «В біологічному сенсі ми, безсумнівно, є досить потворними витворами еволюції» [43, с. 15]. Продовжуючи думку про скептицизм С. Лема, відмітимо, що він, наприклад, не вірить у життя після смерті, не вірить в існування космітів, привидів, телепатії та парапсихічних явищ. Письменник також висловлює прихильність до смертної кари, коли йдеться про звільнення чи втечу злочинця, що призводить до подальших убивств. Про світ людей С. Лем

притримувався думки, що люди загалом дурні. І це виставляється не як звинувачення, і не скарга, а констатація реального, на його думку, факта, твердження в прямому й переносному значеннях. Вважаючи, що усі людські нещастя, все світове трапляються від глупоти, цей мотив і став однією з найголовніших філософських тем письменника.

Тип художньої образності у «Казках роботів» та «Зоряних щоденниках» дослідники охарактеризували як науково-фантастичний гротеск. Р. Хандке відмітив, що письменник переходами із серйозної розповіді на сатирично-гумористичний настрій змінює вигляд науково-фантастичного літературного жанру, виводить його в нову площину, оскільки цей жанр загалом сповнений стереотипних сюжетів та мотивів [58, 59, 60].

С. Лем створює гротескний образ своїх роботів через архаїзацію мови, використовуючи старопольську мову. Р. Хандке наводить такі приклади: *kwestionować*, *kapacitancja*, *kadłubki igrsowe*. Дослідник вважає, що твори письменника наближені до «сатиричної параболи реальності моменту свого виникнення». У своєму дослідженні «Гротеск у творчості С. Лема» (2005р.) на тему неологізмів у «Казках роботів» та «Кіберіаді», він наводить приклади: *Automaciej*, *Autumateusz*, *elektrycerze*, *elektropijcy* [8, с. 27].

Отже, С. Лем утворює зовсім нові поняття, поєднуючи структурні і семантичні одиниці в нові слова. Створюючи в своїх творах фантастичні світи, С. Лем створював і нові «мови». Завдяки його творчості в польській мові з'явилося чимало неологізмів. Деякі дослідники нараховують їх понад дві тисячі. До окремих творів сам письменник створював додатки у вигляді словників своїх вигаданих слів. Дуже часто неологізми у творах С. Лема відіграють роль інструмента, який має продемонструвати несхожість створеного фантастичного світу і яскравіше показати відмінність від нашого. На цей аспект фантастичної літератури (на прикладі Лема) звернула увагу М. Гоетц [57].

Словотворчості автора, як відзначила велика кількість дослідників, притаманна неабияка іронія та гумор, при цьому спираючись на особливості польської мови, що в подальшому являє собою дилеми та виклики для перекладачів його творів. М. Леш-Дук детально проаналізувала механізми творення неологізмів та підкреслила, що у творах автора прослідковується тенденція до економічності висловлювань. Серед новостворених слів, на її думку, виразно домінують слова які починаються з електро-, кібер-, авто-, астро-, мікро. Функція цих неологізмів полягає у відображенні футурологічної реальності, в якій існують складні роботи, комп'ютери, машини, а також різноманітні засоби для життя в космічному просторі [73, с. 43].

Польський дослідник Є. Шимік у своїй статті звертає увагу на появу «серйозних» та «гротескних» тенденцій еволюції літературного слова, реалізацію філософських проблем у межах традиційних тем завдяки творчості С. Лема [82].

І. Кияк у своєму дослідженні зосередилася на жанровій та функціональній проблематиці творів письменника, особливо на епістемологічній, та звернула увагу на науково-технічні передбачення автора [16, с. 362].

Д. Чарнота, вивчаючи творчий доробок С.Лема, у своїх працях розглянув специфіку моделювання фантастичної дійсності у творах письменника. Він відносить С. Лема до числа «найвідоміших письменників наукової фантастики всіх часів, а також до одного з провідних і найбільш читаних у світі польських прозаїків ХХ століття». «Філософська тактика Лема така несумісна із сучасними реаліями, що можна потрактувати відомим висловом Гуссерля: «Повернутися до самих речей!». [53, с. 286].

Більшість учених погоджується з цими твердженнями та вважає С. Лема не тільки письменником, митцем, а й філософом і мислителем, оскільки його світогляд виходить далеко за літературні межі, включаючи в свої твори кібернетику, астрофізику, біологію, медицину, психологію та соціологію, а також філософію і теорію літературного твору. Дж. Гомулка підкреслив, що письменник

підходить до теми ціннісно, переходячи на філософські роздуми про сенс людського існування [7, с. 79].

Інтерес С. Лема до теми космології обумовлений спектром проблемних питань, що стосуються місця та ролі людини у Всесвіті, уявленням письменника про мікро- та макросвіти тощо [4, с. 8]. «Розглядаючи можливості позапланетних контактів, використовуючи гіпотези, С. Лем бере до уваги принципові відмінності шляхів еволюції у Всесвіті» [16, с. 362].

У роботі «Адаптація античної парадигми в “марсіанському міфі” наукової фантастики (на матеріалі прози Станіслава Лема)» українська дослідниця У. Левко акцентує увагу на втіленні футурологічних засад й інтертекстуальних культурних взаємодій у творах польського фантаста [23].

Отже, з вище зазначеного, можемо зробити висновок, що вчені надають перевагу вивченню жанрової та образної специфіки творів С. Лема. Особливу увагу вони приділяють вивченню філософських ідей та футурологічних аспектів у його творчості, особливостей фантастичного світу письменника та особливостям створення світів наукової фантастики.

1.3. Переклади творів С. Лема українською мовою

Польський письменник С. Лем залишив вагомий слід у світовій літературі як неперевершений майстер фантастичного жанру, ім'я якого ввійшло до числа найбільш знаних авторів у всьому світі. Його твори, перекладені на понад півсотні різних мов, завоювали читача своїми ідеями та концепцією власного бачення світу. Перший твір фантастичного жанру «Людина з Марса» був опублікований у 1946 році, а справжній успіх автору приніс роман «Космонавти» (1951р.) на тематику експедиції на Венеру та виявлення на ній решток високотехнологічної цивілізації. У цьому творі він порушує питання про загрозу ядерної війни, що є актуальною на сьогоднішній день.

Футуристичні акценти прослідковуються і в наступних його творах («Діалоги», «Зоряні щоденники»), однак у пізніших текстах розкриваються світоглядні концепції С. Лема, які прийнято розділяти на дві групи. Першу з них складають твори, витримані як класичні зразки жанру фантастики: «Едем» (1959), «Повернення з зірок» (1961), «Солярис» (1961), «Непереможені» (1964), «Голос Господа» (1968), «Оповіді про пілота Піркса» (1968). Друга група репрезентує його експерименти з жанрами, зокрема стилізації, втілення іманентної для його художньої уяви сатирично-гротескної гри і провокації: «Зоряні щоденники» (1957), «Щоденник, знайдений у ванні» (1961), «Кіберіада» (1965), «Локальна візія» (1982), «Мир на Землі» (1987). До другої групи також належить аналізований нами твір «Казки роботів», який побачив світ 1964 року.

Письменник також пише нариси, зосереджені на проблемах штучного інтелекту, кібернетики, генної інженерії, теорії ігор, соціальної еволюції, наукових прогнозах, есеїстиці. Есеїстика відкриває С. Лема як автора з філософським мисленням та футурологічними теоріями («Філософія випадку», «Фантастика й футурологія», «Досконала порожнеча», «Провокація», «Бібліотека XXI століття й Вимріяна велич», «Мегабітова бомба»). Поступово популярність творів С. Лема ставала високою і за кордоном, найперше його відкрили для себе у Німеччині та країнах Східної Європи. До українського читача твори С. Лема вперше потрапили завдяки перекладам російською мовою, а потім і українською.

Слід відмітити, що переклади українською мовою становлять окрему сторінку визнання таланту письменника. Її початки припадають на 60-і рр. ХХ ст., коли вийшов перший переклад книжки «Повернення з зірок» у рідному для автора місті Львові, у видавництві «Каменярь» (1965, переклад І. Брецака, А. Кисіля, С. Скирти). Там же вийшла книга «Катар» (1982, переклад Д. Андрухова). Далі у Києві вийшли такі твори, як «Кіберіада» (1968, переклад В. Авксентьевої), «Едем» (1987, переклад Д. Андрухова) та збірник «Кіберіада» (1990).

Переклади українською мовою творів С. Лема зробили великий вплив на культурний простір України. Важлива роль у популяризації творчості письменника в Україні належить журналу іноземної літератури «Всесвіт», на шпальтах якого неодноразово виходили твори польського фантаста: №9 за 1961; №1 та №11 за 1963; №2 за 1970; №6 за 1971; №4 за 1988; №8 за 1989; №2 за 1990; №11-12 за 2006.

Перша книга С. Лема у перекладі українською – це «Повернення з зірок», яка була опублікована в 1965 році у Львові. А пізніше, у 1976 році, «Повернення з зірок» надрукувало й інше львівське видавництво – «Каменярь», наклад якого склав 165 тисяч примірників. Серед особливостей того видання – передмова літературознавця академіка Д. Затонського. У ЦНБ зберігаються видання 1971 та 1976 років. Окремими виданнями випустили його романи й повісті «Кіберіада», «Катар», «Едем», «Соляріс».

Серед чільних популяризаторів творчості С. Лема українською мовою варто виділити також Р. Даценка, Ю. Попсуєнка та ін. Наголосимо, що кожен з перекладачів так чи інакше мусив обходити перешкоди, зумовлені тиском радянської ідеології на українське книговидавництво. Традиційно всі його видання супроводжувалися передмовами або післямовами, в яких фальшували футурологічні передбачення С. Лема, приписуючи йому змалювання «комуністичного майбуття». Зокрема перевидання роману «Повернення з зірок» з величезним тиражем 165 тис. примірників відкривала передмова Д. Затонського, майбутнього радянського академіка, яка є зразком вульгарного тлумачення художнього світу С. Лема. Прикро, що деякі вже здійснені переклади так і залишились у шухлядах радянських видавництв. Разом з тим втручання цензури того часу мало негативні наслідки і на якість самих перекладів, у зв'язку з цим слушною є засторога: «...перевидуючи будь-які радянські переклади Лема українською, варто уважно зіставити їх з оригіналами і, ймовірно, відновити всі

купюри. Але це – напевно – робота для прийдешніх поколінь лемознавців» [31, с. 47–48].

За роки незалежності України велика роль у поширенні творчих спектрів С. Лема для українського читача зробив перекладач А. Поритко. 2002 р. у львівському видавництві «Літопис» вийшло дві книги: «Апокрифи» (до неї увійшли саркастичні тексти фантаста, що були написані у 80-х рр. ХХ ст.) і «Голем XIV» (у ній віддзеркалено роздуми автора над ймовірністю «комп'ютерних почуттів», своєрідністю «комп'ютерної моралі»). У цьому ж руслі зроблено чимало у Тернополі, де у видавництві «НК Богдан» опублікувало «П'ятикнижжя Лемове» (2016–2017), до якого увійшли всі знакові тексти С. Лема, а також ранні оповідання та вірші, написані в молодості. Там же побачила світ книга «Лема Лема», яка поєднала спогади сина письменника та мемуарні розмови самого фантаста з професором С. Бересем. Відмітимо, що таке видання викликало доволі широкий резонанс, спричинило низку літературних зустрічей, відгуків у пресі, констатацій. Скажімо, О. Гнатюк у відгуку на перший том П'ятикнижжя зазначає: «Станіслав Лем – геній мальовничого письма, гротескмейстер філософської думки та чемпіон поетичності науки. Його алюзії, знання різних мов, прихований і неприхований стиль. В цих текстах можна просто купатись» [31, с. 48].

Свій внесок у розкриття феномену С. Лема зробили українські науковці. Фаховий інтерес до літературознавчого осмислення фантастичної творчості С. Лема продемонстрували Ю. Булаховська [5], Р. Радишевський [36], Д. Айдачич та ін.

І. Кияк написала дисертацію під назвою «Жанрові особливості фантастики й футурології Станіслава Лема», написану під керівництвом професора Р. Радишевського. Вона простежила еволюцію футурологічного дискурсу письменника, проаналізувала жанрові особливості його текстів, а також описала їхню семантику та мовну специфіку. Дослідниця також приділила увагу

есеїстичній та публіцистичній творчості С. Лема, виділивши визначним акцентом саме евристичний потенціал його творчості. «У створеному ним світі, – зазначає дослідниця, – є місце для розгляду буття у площині взаємостосунків людини і Всесвіту, простору і часу, руїни і цивілізації, впливу технічної революції на життя, а також занепокоєння майбутнім розвитком людства, ворожими намірами невідомих сил, можливими катаклізмами й катастрофами» [15, с. 11].

Дослідниця слушно вказує на домінуючі риси літературної спадщини автора: полемічність щодо тлумачення сьогоденної картини світу, порушення у науковій фантастиці численних питань антропологічного та онтологічного характеру. У своїй дисертації І. Кияк приділяє увагу праці «Сума технології», в якій прогностичні ідеї, описані С. Лемом, пізніше підтвердилися у сфері розвитку технологій. Характерною рисою збірника есеїв «Мегабітна бомба» став синтез кібернетики, інформатики та філософії, де письменник подає свої роздуми на тему гігантських можливостей Інтернет-мережі. Українська наука в розрізі часу характеризує С. Лема не лише як популяризатора нових ідей, але й захисника від лженауки та окультизму. І. Кияк наголошує, що тексти Лема – це: «література попереджень, що будується на екстраполяції кризових тенденцій суспільного розвитку і дає відповіді на питання: хто виграє майбутнє, стратегічні напрями до цієї мети у час зростання глобалізації та загострення конкуренції» [15, с. 11].

Українською мовою видано твори у п'яти томах («П'ятикнижжя Лемове», 2016-2017, видавництво «Навчальна книга – Богдан»), а також окремі книги: «Із зоряних щоденників Йона Тихого», «Непереможний», «Соляріс», «Казки роботів», «Фіаско», «Повернення із зірок» та інші.

Твору «Казки роботів» не присвячено багато уваги в перекладознавчому аспекті, водночас, у ньому є все те, за що шанувальники фантастичного жанру літератури і люблять письменника: гумор, дивоглядні ідеї, тонка іронія, насичена гідною філософською мудрістю. Читаючи «Казки роботів», автор наштовхує нас на роздуми щодо людської природи та щодо технічних можливостей людини.

Можна прийти до висновку, що жанр наукової фантастики С. Лем використовував, щоб прикрити ті ідеї та думки про людську природу, які хотів, але не міг висловити. Найбільше за все письменник прагнув досягнути таємниці існування людини, що і відгукнулося в душах його читачів.

Твір «Казки роботів» входить до циклу оповідань «Кіберіада», є ніби його «вступом». Вся збірка була видана у 1968 році видавництвом «Дніпро» в перекладі В. Авксентьєвої.

«Голем XIV» переклав українською мовою А. Поритко. Це цикл лекцій і зустрічей з людьми найрозумнішого та найпотужнішого комп'ютера, сконструйованого людиною. Це історія зародження «комп'ютерних почуттів» «Голема XIV» та «Чесної Ані», їхня «комп'ютерна мораль». Але зрозуміло, що ця книга не стільки про комп'ютери, скільки про людей.

Український критик та прозаїк М. Слабошпицький став упорядником збірки «У сріблястій місячній імлі», до якої увійшли розповіді відомих письменників-фантастів, у тому числі і «Голем XIV» у перекладі Ю. Попоуєнка.

Світова слава письменника почалася з роману «Солярис». Він і на сьогоднішній день є найвідоміший з творчості С. Лема. Роман «Солярис» вперше надрукований у 1961 році у видавництві Міністерства національної оборони Польщі. Вийшло кілька видань роману українською мовою у перекладі Д. Андрухів. Перше видання українською мовою – у 1982 році.

У збірник 1987 року видавництва «Молодь» увійшли два романи – «Едем» і «Солярис». Переклад Д. Андрухова. У збірник 1990 року видавництва «Дніпро» увійшли кращі твори автора: «Кіберіада», «Казки роботів», «Голос неба», «Нежить». «Голем XIV» та інші, в яких автор ставить одвічну гуманістичну проблему моральної відповідальності людини за наслідки своєї діяльності.

До книги «Апокрифи» 2001 року видавництва «Літопис» м. Львів входять твори, які написав Лем у вісімдесяті роки ХХ ст. Вони сповнені іронії та самоіронії, сарказму та гротеску.

Щодо сучасних перекладів творів С. Лема українською мовою, то до вересня 2021 року було кілька, але переважно це були окремі твори, а не повні зібрання його творчості. Деякі з найвідоміших творів С. Лема, такі як «Соляріс» і «Гробниці смерті», були перекладені українською видавництвами «Факт», «Клуб сімейного дозвілля», «Фоліо» перекладачами Г. Ткачук, Г. Грубар, та іншими.

Окрему увагу приділяють методам та стратегіям перекладу, які застосовувалися у процесі перекладу творів С. Лема.

Під час перекладу творів українською перекладачі використовують різні методи та стратегії залежно від характеристик оригіналу та власного креативного підходу. Ось деякі з найбільш поширених методів та стратегій:

1. Транслітерація іншомовних термінів: У випадках, коли оригінал містить науково-фантастичні терміни або специфічну лексику, перекладачі можуть використовувати транслітерацію, тобто переклад термінів літерально за звучанням, зберігаючи орфографічну форму оригіналу.

2. Експліцитний переклад: Деякі твори Лема містять важкорозумні концепції та науково-фантастичні ідеї. Перекладачі можуть вибрати стратегію детального та точного перекладу, щоб забезпечити передачу цих ідей українському читачеві.

3. Транскрипція і адаптація: У разі, коли терміни або назви в оригіналі не мають літерального еквіваленту в українській мові, перекладачі можуть використовувати транскрипцію або адаптацію, створюючи нові терміни, які зрозумілі та прийнятні для українського читача.

4. Пояснення та контекстуалізація: У випадках, коли переклад дуже складний або коли оригінал містить неграматичні або неоднозначні фрази, перекладачі можуть включати пояснення або коментарі, які допомагають читачеві розуміти текст.

5. Збереження стилю і тональності: Важливим аспектом перекладу є збереження стилю та тональності оригіналу, особливо в творах С. Лема, де стиль має суттєве значення для сприйняття тексту.

6. Робота над діалогами: Оскільки багато творів Лема містять діалоги, перекладачі повинні вдалим чином передати мовні особливості та характер персонажів.

Загалом, у перекладах творів С. Лема українською мовою важливо знайти баланс між вірністю оригіналу, зрозумілістю для українського читача та збереженням авторського стилю. Це вимагає від перекладача не тільки високого рівня володіння мовами, але й креативності та розуміння контексту.

Варто зазначити, що ці переклади мали значний вплив на українську аудиторію. Ось деякі аспекти їхнього впливу:

1. Популяризація наукової фантастики: Переклади творів С. Лема популяризували наукову фантастику в Україні. Автор відомий своїми високоінтелектуальними та науково обґрунтованими творами, і їх переклади розширюють можливості українських читачів ознайомитися з цим жанром.

2. Розвиток літературного перекладу: Переклади творів ставлять виклики перед українськими перекладачами, оскільки тексти містять складну лексику та науково-фантастичні концепції. Це сприяє розвитку літературного перекладу в Україні та підвищенню професійної якості перекладів.

3. Вплив на наукову та фантастичну літературу: Твори С. Лема мають значний вплив на розвиток наукової та фантастичної літератури. Його ідеї та концепції можуть надихнути українських письменників та дослідників на створення нових творів або досліджень у цих жанрах.

4. Розширення літературного горизонту читачів: Переклади С. Лема допомагають українським читачам розширити свій літературний горизонт та познайомитися з творчістю автора, якого можливо було б важко читати в оригіналі через мовний бар'єр.

5. Стимулювання інтересу до науки та філософії: Твори С. Лема часто містять глибокі наукові та філософські ідеї. Їх переклади можуть спонукати читачів до додаткових досліджень та вивчення сутності наукових концепцій, які вони містять.

Зважаючи на ці аспекти, переклади творів С. Лема українською мовою мають потенціал та сприяють розвитку літературного та науково-фантастичного жанру в Україні, поширенню наукових та філософських знань серед читачів.

Отже, можемо виділити основні тези критичних оглядів та досліджень перекладів творів С. Лема українською мовою.

Вірність оригіналу: Багато дослідників відзначають важливість вірності оригіналу в перекладах творів С. Лема. Вони наголошують на необхідності точно передати науково-фантастичні ідеї та концепції, що містяться в оригіналі.

Адаптація та трансформація: Деякі дослідники вказують, що переклади творів С. Лема можуть бути успішними тільки тоді, коли вони містять елемент адаптації для української аудиторії. Це може включати зміни в структурі речень, вибір відповідних термінів та виправлення лінгвістичних особливостей оригіналу.

Лексичні виклики: Твори С. Лема містять багато специфічної науково-фантастичної лексики, яка може бути складною для перекладу. Деякі перекладачі вигадують нові терміни, тоді як інші використовують транслітерацію або транскрипцію.

Збереження стилю: Важливо враховувати стиль С. Лема в перекладі. Його наукова точність та інтелектуальний підхід мають бути відтворені в українському перекладі.

Досягнення в перекладі: Деякі переклади отримали високу оцінку за вірність оригіналу та здатність передати інтелектуальний характер творів С. Лема. Наприклад, переклади Г. Ткачука, Г. Грубара, А. Поритка,

Ю. Попсуєнка, Р. Даценка, В. Авксентьевої, Д. Андруховича та інших відзначались високою професійністю.

Отже, попередні дослідження та критика вказують на важливість поєднання вірності оригіналу з адаптацією для українського читача у перекладах творів С. Лема. При цьому креативність та літературний талант перекладача відіграють ключову роль у досягненні цієї мети.

Огляд важливих аспектів перекладу творів С. Лема українською мовою включає ряд ключових факторів та викликів, які виникають під час цього процесу:

1. Науково-фантастичний контекст: Твори С. Лема часто містять складні науково-фантастичні концепції та терміни, які не мають прямого аналогу в українській мові. Перекладачі повинні знайти еквіваленти або винайти нові терміни, які передадуть ці концепції точно та зрозуміло.

2. Структура речень та лексика: Твори письменника часто відрізняються складними структурами речень та вживанням специфічної лексики. Перекладачам необхідно зберегти ці особливості, не руйнуючи при цьому зрозумілість тексту в українській мові.

3. Стиль письма: С. Лем відомий своїм науково-фантастичним стилем, який поєднує науковий підхід з літературною якістю. Перекладачам потрібно відтворити цей стиль українською, зберігаючи важливу баланс між науковою точністю та художнім стилем.

4. Точність та відданість оригіналу: Перекладачі повинні прагнути до максимальної вірності оригіналу, відтворюючи авторські ідеї та інтенції. Однак існують ситуації, коли деякі компроміси необхідні для кращого сприйняття тексту українською аудиторією.

5. Культурні відмінності: Перекладачам потрібно враховувати культурні відмінності між Польщею (де писав Лем) та Україною, а також унікальні особливості української мови та літературної традиції.

6. Порівняльний аналіз із іншими перекладами: Порівняльний аналіз з іншими українськими перекладами творів С. Лема допомагає визначити сильні та слабкі сторони конкретного перекладу та підвищити якість перекладу.

Усі ці аспекти важливі для створення якісних перекладів творів С. Лема українською мовою та відтворення духу та специфіки його літературної спадщини.

У цьому контексті важливо визначити проблеми, які виникають у процесі перекладу творів С. Лема, а також можливі шляхи вдосконалення цих перекладів з урахуванням особливостей творчості автора та особливостей української мови.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Звертаючись до проблеми художнього перекладу, варто зазначити, що вона є складною і різнобічною, про що свідчить велика кількість перекладознавчих досліджень. У сучасному перекладознавстві є помітна відсутність системності й однастайності у визначенні ключових категорій і понять, зокрема одиниці перекладу (чи системи взаємозалежних і взаємопов'язаних одиниць), сутності поняття «художній переклад», його основних функцій, чітких критеріїв художності тексту, який відрізняється функційним навантаженням, що визначає особливості його перекладу.

Викликає дискусії питання точності, повноцінності, адекватності художнього перекладу. Частина дослідників вважає, що переклад має виконуватися не так шляхом добору лексичних і синтаксичних еквівалентів, як пошуком художніх співвідношень, яким мають бути підпорядковані мовні засоби. Інші вчені визначають переклад, зокрема і художній, як відтворення тексту засобами іншої мови. Вимагає окремого вивчення питання польсько-українського художнього перекладу, дослідження якого ґрунтуються переважно на порівняльній характеристиці поетичних творів різних авторів.

Твори С. Лема перекладені на понад півсотні різних мов та завоювали читача своїми ідеями та концепцією власного бачення світу. Слід відмітити, що переклади українською мовою становлять окрему сторінку визнання таланту письменника. Перше знайомство українського читача з лемівською фантастикою припадає на 60-і рр. ХХ ст.

Переклади українською мовою творів С. Лема зробили великий вплив на культурний простір України. Вони сприяють розвитку літературного та науково-фантастичного жанру в Україні, поширенню наукових та філософських знань серед читачів. Варто підкреслити, що твору «Казки роботів» не присвячено багато уваги в перекладознавчому аспекті.

2. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЦИКЛУ ОПОВІДАНЬ «КАЗКИ РОБОТІВ» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

2.1. Мовні та структурні особливості перекладу оповідань

Художній текст не містить нічого зайвого чи випадкового, автор визначає роль і місце кожного елемента, що мотивовані загальною структурою тексту та авторським задумом. Хочемо відмітити, що коли автор має на меті якнайточніше описати особливості нового світу (на іншій планеті або в альтернативному світі), основу вигаданих ним художніх образів формують, зазвичай, неологізми, однак вони створюють певну дистанцію між уявою автора і реципієнтом. Уявний світ не можна описати винятково новими поняттями, бо це становить труднощі для сприйняття тексту. Читачу треба знайти в тексті чіткіші описи для зрозумілих і близьких йому понять. Порівняння якраз і виконують функцію своєрідного допоміжного зв'язка між фантастичним і реальним світом. Сам автор відчуває потребу інтерпретувати таким чином вигадані реалії. Порівняння як образний засіб у С. Лема виступає першочергово з метою формування певної оцінної шкали явищ фантастичного світу, визначає ставлення автора/героя оповідань до них. Образність пом'якшує насиченість термінами, детальні описи. Потреба використовувати порівняння у «Казках роботів» відчувається особливо гостро, оскільки письменник-фантаст моделює цілком новий світ, який реципієнт пізнає з інтерпретації автора.

У текстах науково-фантастичних оповідань «Казки роботів» переважають такі види синтаксичних конструкцій:

1. Прості речення, що містять одну основну дієслівну форму.
2. Розширені речення зі сполучниками, які розгортають події та додаткову інформацію.

Оповідання мають своєрідну фантастичну атмосферу та містять деякі художні особливості:

1. Фантастичний світ: тексти розповідають про інженера-космогоніка, який створює планети та маніпулює зірками; електролицарів, які шукали пригод та «прибували на Кріонію спробувати воєнного щастя» [25, с. 31]; про жадібних та владолюбних королів інших планет Архіторія, Болюдара та інших; та як у справжніх казках – про королів невідомих світів.

2. Герої та конфлікт: в оповіданнях автор піднімає головну проблему всіх казок – боротьба добра і зла, світла і темряви.

3. Метафори та символізм: події оповідань мають глибший сенс та алегоричне значення, якщо порівнювати світ роботів зі світом людей. Використовується багато символів, які відображають, наприклад, створення життя, втрати та спроби відновлення чогось важливого, контроль над долею та природою. Символізм оповідань допомагає розглядати події на рівні алегорії та тлумачити їх на рівні більших філософських та життєвих питань.

4. Паралель між космосом та людськими почуттями: оповідання можуть бути розглянутими як алегорія або паралель між подіями в космосі та людськими емоціями та діями.

Загалом, оповідання фантастичного характеру містять різні художні прийоми для створення загадкового та цікавого наративу, автор майстерно і чітко підбирає засоби для яскравої передачі фантастичної дійсності для глибокого розуміння твору реципієнтом.

Навіть поверхневе ознайомлення з оповіданнями вказує на те, що особливе місце в структурі тексту займають порівняльні конструкції, причому діапазон порівняльних конструкцій С. Лема дуже широкий. Наприклад: «неначе діамант», «немов ув'язнені духи», «розпечений до червоного», «немов киплячий гейзер», або, наприклад: «наче сто тисяч сонць разом засвітило» – порівняння, що описує яскравість, що настає після темряви».

Stało się wszakże, że jednego dnia grupa Enterytów, która wyszła na powierzchnię, ujrzała jak gdyby gigantyczny kielich, wbity trzonem w nagromadzenie skał, którego zwrócona ku niebu wklęsłość pogruchotana była i podziurawiona w wielu miejscach.

Проте сталося так, що одного дня група ентеритів, вийшовши на поверхню, побачила якусь споруду, подібну до гігантського келиха, вбитого нізкою в нагромадження скель. Увігнутий, звернутий до неба бік цього келиха був потрощений і продірявлений у багатьох місцях.

Як бачимо, інколи перекладачі намагаються спростити складний авторський синтаксис та розбивають багатокomпонентне речення на декілька простіших. Безумовно, такий текст легше сприймається читачем, але втрачається індивідуальний стиль письменника.

В текстах оповідань зустрічається велика кількість архаїзмів. Хоча С Лем описує високотехнічний світ роботів, в ньому, все ж таки наявні ознаки середньовічного устрою суспільства роботів. Тому для більш яскравого відтворення атмосфери, в якій відбуваються події оповідань, автор звертається до архаїзмів для певної емоційної насиченості і виразності, для підкреслення теми часу, створюючи враження, що дія відбувається в минулому або в інший епохальний період. Архаїзми також підкреслюють особливий стиль та атмосферу Лемовських оповідань.

С. Лем використовує багато наукових термінів, що створює уявлення достовірності подій твору. Деякі наукові терміни використовуються для пояснення аспектів фізики і космології («зоряна куля», «газова планета»), для визначення природи описуваних об'єктів. Вживання термінів може надати героям оповідання ауру професіоналізму та знань у своїх галузях. Терміни також створюють враження неординарності подій та об'єктів, підводячи читача до думки про важливість знань фізики та хімії для мешканців фантастичного світу.

Вони використовуються також для створення наукової атмосфери, пояснення аспектів сюжету та виділення фантастичної фабули.

«Казки роботів» відзначає характерний для автора стиль – С. Лем сміливо використовує різні лексичні засоби (неологізми, архаїзми, діалектизми) для опису фантастичного світу, в якому живуть роботи. Можемо узагальнити, що для змалювання неіснуючого світу, у автора виникає потреба добирати, також часто і створювати нові слова для опису фантастичної дійсності.

С. Бересь стверджує, наприклад, що «Lem nie jest od tego, aby czasem pobaraszkować w języku i powyginać mu nieco kości» [50, с.62]. В свою чергу, Є. Яжембіцький відмітив: «Mało jest w Polsce pisarze tak jak Lem wyczulonych na grę językową, stylizację, parodię. Autor Bajek na początek zszywa dwie dziedziny słownictwa? Które przedtem nie chciały nic o sobie wiedzieć: zbiór terminów współczesnych nauk ścisłych i językowy repertuar baśni. W efekcie powstaje wiele zbitek słownych, które o pierwszej chwili przyciągnęły uwagę krytyki i czytelników jako charakterystyczne znamię stylu książki» [71].

«Lemowy świat rządzi nie tylko prawami fizyki, lecz i gramatyki – w całości bowiem utworzono go z materii języka» [71].

І. Тамбор у своїх дослідженнях про фантастичні світи, створені письменником, зазначає: «Лем назвав усе, що створив. Тим самим робив ілюзію створеного світу достовірною. Він використовував практично всі відомі способи збагачення словникового запасу: створення словотвірних неологізмів, побудова неофразеологізмів, неосемантизація та запозичення [84, с. 146].

Такі прийоми збагачення лексичного складу є актуальними і використовуються в живій мові сучасного світу. Людина повинна називати речі, щоб описати дійсність навколо себе. «Номінація» є одним із основних видів мовленнєвої діяльності людини. Тому мають існувати відповідні засоби для розуміння, тобто те, що в семантиці називається мовним контактом, ототожнюється зі спілкуванням. Отже, це процес в якому існує повне,

непорушене розуміння, що відповідає намірам автора, процес, який є водночас комунікативним і інформативним, оскільки є значущим для реципієнта.

Отже, структуру науково-фантастичних оповідань «Казки роботів» С. Лема визначають неологізми, архаїзми, наукові терміни і порівняння. Неологізми виконують передусім номінативну функцію: вони називають і характеризують явища іншого світу. Оказіоналізми додатково стилізують текст: наявність незрозумілих слів посилює ефект чужого людині світу роботів. Неосемантизми наближають вигаданий, фантастичний світ до світу реального, який ми добре розуміємо і в цілому сприймаємо набагато прихильніше. Науково-технічні терміни забезпечують достовірність і правдоподібність фантастичних оповідань. Реципієнт, поринаючи в інший, чужий світ, вірить у наукове обґрунтування усіх явищ, процесів і подій, тобто у те, що описані події могли б трапитись, вони є не звичайною вигадкою, а серйозною гіпотезою (таку ж функцію виконують і псевдотерміни). Порівняльні конструкції виконують низку функцій: номінативну (називають ті предмети і явища, які складно описати), адаптаційну (наближають фантастичні образи до читача через порівняння зі звичними явищами), образну (посилюють образність тексту, функціонують як яскравий і типовий елемент індивідуально-авторського стилю).

2.2. Специфіка перекладу неологізмів

Якщо письменник вирішив створити і детально описати фантастичний світ, без неологізмів йому не обійтись. Авторству С. Лема належать близько 9000 новотворів.

Будь-яка мова не є сталою, вона постійно змінюється та адаптується до потреб актуальних умов життя, щоб найбільш повно описувати довкілля. Тобто мова є динамічною системою, що постійно збагачується новими словами. Особливо стрімко збагачення виникає з живої, розмовної мови, але і значну частину у розвиток мови вкладають автори своїми художніми доробками. Автор може випадково або ж

умисно придумати своє слово чи словосполучення, що буде влучно описувати явище чи подію твору. Вимога до неологізмів одна – вони мають відповідати чинним правилам та нормам словотворення конкретної мови.

У польській мові, як і у будь-якій сучасній мові, є неологізми. Деякі з них утворились внаслідок запозичення іншомовних слів, а деякі – через об'єднання вже наявних польських виразів. С. Лем є автором численних неологізмів, що заслуговують на увагу в сучасній науці: *cybercyzerz* (кіберлицар) чи *bezrobot* (робот, який байдикує). Однак такі нові мовні утворення з'являються не лише в художніх творах, а й у повсякденному мовленні.

Неологізми (від грец. νέος — «молодий, новий» і λογισμός — «судження, вислів») виникають з причин появи нових предметів та понять, які не можна точно описати за допомогою наявних у мові слів. Виникає потреба створювати нові терміни, авторські слова або фрази, що ще не є включеними до загальноживаної мови.

Поява в творі неологізмів може бути зумовлена різними чинниками: тенденцією до мовної економії, уніфікації номінативних моделей, виразнішого, точнішого найменування, експресивно-стилістичного оновлення, з причин соціально-політичного, пуристичного, евфемістичного характеру та інших. Функції неологізмів полягають в номінації нових понять, реалій та для заміни попередніх найменувань новими, сучасними. Коли формується літературна мова народу або її окремі стилі, постає потреба у неологізмах, які «підживлюють» мову. Часто ці неологізми свідомо і цілеспрямовано з'являються у художній літературі, а потім входять до загального вжитку.

М. Дайновський присвятив дослідженню творчості С. Лема працю «Гротеск у творчості Станіслава Лема» (2005) [54] в якій аналізує неологізми з «Казок роботів», «Кіберіади», наприклад: *Automaciej*, *Automateusz*, *elektrycerze*, *elektropijcy*. Вчений наголошує, що характерною рисою гротеску є змішування у структурі і семантиці новотворів, далеких одне від одного семантичних полів і

сфер реальності і доходить висновку, що лінгвістичний вимір гротеску не викликає особливої зацікавленості серед польських науковців. Треба проаналізувати функцію неологізмів у творах С. Лема і відповісти на запитання, для чого слугує комізм, викликаний специфічним мовним укладом його творів [20, с. 235].

«У науковій фантастиці С. Лема домінує настанова на створення нової реальності (світу далекого майбутнього чи вигаданої цивілізації). Більш того, автор наповнює вигадані світи різноманітними деталями, які роблять образ максимально переконливим. Цілком природно, що найбільш придатним засобом для опису реалій фантастичного світу є неологізм. Роль неологізмів у науково-фантастичних творах визначив сам С. Лем. Ось декілька тез його досліджень, сформульовані дослідником А. Моклицею:

1. «Щоб опанувати світ, треба спочатку його назвати. Те, що не має назви – не існує.

2. Подорож у майбутнє чи вбік до паралельної цивілізації неможлива, якщо використовувати самі тільки описи. Назвати треба не тільки героїв і місця, у яких вони перебувають, а також рослини і тварин, які їх оточують, транспортні засоби, якими вони їздять, страви, які вони їдять, і науки, які вони творять.

3. Якщо хтось прагне описувати – жартома чи серйозно – події за межами нашої цивілізації, то, маючи на меті підкреслити відмінність, унікальність середовища, мусить використовувати неологізми.

4. Уникання неологізмів видається повним нонсенсом. Це майже те саме, що описувати морський вітрильник без використання морських термінів» [32, 87].

Свої ж теоретичні положення письменник-фантаст мистецьки реалізує в своїх творах. Неологізми грають визначну роль у мовній специфіці циклу оповідань «Казки роботів», відповідно до цього можна виділити такі риси:

- неологізми домінують у тексті кількісно;

- є базовими концептами оповідань з циклу;
- чітко вирізняються на полотні тексту;
- мають ускладнену семантичну і конотаційну структуру.

Серед неймовірного багатства новотворів, представлених у науково-фантастичній прозі С. Лема, можна виокремити декілька основних типів: словотвірно мотивовані неологізми; словотвірно немотивовані неологізми; okazionalizmy; неосемантизми.

1. Словотвірно мотивовані неологізми, тобто ті, значення яких легко розпізнати на основі будови, напр.: *bezrobot* – *безробот* (робот, що байдикує, безробітний), *intelektryk* – *інтелектрик* (від поєднання слів інтелектуальний та електрик).

Неологізми цього типу легко «розшифровуються», оскільки ґрунтуються на мовному досвіді реципієнта. Варто також зазначити, що це найпоширеніший у науковій фантастиці тип неологізмів, оскільки їх інтерпретація не потребує безпосереднього втручання автора (у вигляді пояснень чи дефініцій).

2. Словотвірно немотивовані неологізми, тобто ті, які називають реалії іншого світу, але не викликають виразних асоціацій з уже відомими реципієнту явищами і предметами.

Наприклад, *bladawiec* – *блідавець* (людина, від блілого кольору шкіри), але розуміє значення реципієнт тільки, коли читає опис:

«...рідкісний екземпляр, названий Гомос Антропос, дивовижну бліду, двоногу істоту, в якій були навіть очниці...» - «...istotę najrzadszą, zwaną Homosem Antroposem, przedziwnie bladą, dwunogą, która miała nawet oczy...»; «Ці істоти загалом такі слабкі й тендітні, що досить їм упасти з висоти шістдесят сажнів, як від них лише калюжа червона лишиється...» - «Istoty owe, z rozoru słabe i kruche, że dość upadku z sześćdziesięciu stóp, aby się każda w kałużę czerwoną rozbryznęła...».

Це означає, що значення таких елементів залежить лише від контексту, в якому вони вживаються, або конкретних пояснень, вміщених у тексті твору.

Подані вище і подібні приклади з'являються у тексті несподівано і поступово обростають значеннями і поясненнями. На відміну від словотвірно мотивованих неологізмів, такі новотвори посилюють ефект новизни, збільшують дистанцію між фантастичним світом і зрозумілою реципієнту реальністю.

3. Оказіоналізми, тобто неологізми, конкретне значення яких зовсім незрозуміле. Їх функція – створити ефект абсолютно чужого, наповненого незрозумілими реаліями світу. Такі неологізми можуть викликати певні віддалені асоціації, але загалом для читача вони семантично порожні.

4. Неосемантизми.

Щоб пояснити реалії світу майбутнього (як у «Казках роботів»), автор використовує звичні нам поняття і модифікує їх значення через уміщення у нетиповий контекст. Читачу простіше уявити суть предмета або явища, якщо вони порівнюються з чимось добре відомим і зрозумілим, напр.: назва столиці кріонідів *Frygida* походить від слова *frygidność*, яке означає «знижений статевий потяг». Сама назва, отже, характеризує місцевість і одночасно формує комічний образ.

Подібні неосемантизми формують двовимірний образ, адже нові значення тісно переплетені із загальноновживаними, словниковими, вони діють на читача одночасно. Це суттєво спрощує сприйняття тексту, тому що у абсолютно чужому світі ми знаходимо щось принаймні частково близьке і зрозуміле.

Розглянемо фрагмент з оповідання «Як Ерґ Самозбудник Блідавця переміг»:

*«Długo się elektrycerz ów sposobił na wojnę, przypasowując sobie coraz ostrzejsze konduktory, coraz **rażliwsze iskrownice**, miotacze i **spychacze**; pełen rozwagi, zamyślał iść na czele wiernej drużyny. Ściągali pod jego sztandary konkwistadorzy, wiele też przyszło **bezrobotów**, co, innego nie mając zajęcia, wojaczką*

*pragnęły się parać. Uformował z nich Perpetuan galaktyczną jazdę grzeczną, a to ciężką, pancerną, którą **ślusarią** nazywają, i kilka lekkich oddziałów, w których służyli **druzgoni**. Na myśl jednak, że ma oto iść i żywota dokonać w nieznanых krajach, że w byle kałuży w rdzę obróci się ze szczętem, żelazne golenie ugięły się pod nim, zdjął go żal straszliwy i wrócił zaraz do domu, ze wstydu i żalości roniąc lzy topazowe, albowiem był to pan możny, o duszy klejnotów pełnej [71]».*

*«Цей **електрицар** готувався до війни довго, добираючи найбойовитіших кондукторів, найжвавіших **іскровиків**, металників і **штовхачів**; бувши розважливим, він поклав собі йти на чолі вірної дружини. Під його знамена сходилися конквістадори, прийшло також багато **безробітв**, котрі, не маючи іншого заняття, вирішили побавитись у війну. Сформував з них Перпетуан надійну галактичну кінноту, що складалася з тяжкої, панцерної, яку називають **слюсарією**, і кількох легких загонів, в яких служили винищувачі. Одначе на думку про те, що має оце йти й накласти життям у незнаних краях, що перетвориться в якійсь калюжі на іржу, його поиняв невимовний жаль, залізні ноги підігнулися під ним, і він тут-таки вернувся додому, від сорому й розпуки плачучи топазовими слізьми, бо ж був багатий, мав душу повну скарбів».*

Жирним шрифтом виділені індивідуально-авторські неологізми С. Лема. Можемо підкреслити, що більшість з них перекладені досить точно, тобто методом калькування (*elektrycerz – електрицар, iskrownice – іскровики, bezroboty – безроботи, szychacze – штовхачі, ślusaria – слюсарія*). Для неологізмів *druzgoń* (від *druzgotać* – «нищити, руйнувати») і *rażliwszy* (від слова *razić* – «вражати, ранити») відповідників-неологізмів немає. Вони замінені на нейтральні слова: винищувач (близьке за значенням), і найжвавіший (не зовсім зрозуміла мотивація вживання цього слова).

Розглянемо наступні уривки, щоб продемонструвати авторські неологізми перекладені методом калькування оригінальних форм без втрати значення і емоційного забарвлення:

«Istoty, do których i Homos należą, zwą się **trzęskimi**, panie. Należą do nich **silikończycy i proteidzi**; pierwsi gęstszej są konsystencji, przeto zwą ich **zakalcytami** bądź **studzieninowcami**; drudzy, rzadsi, u różnych autorów różne noszą miana, jak to **lipcy lub lipkowie** u Pollomедера, **grzęzawcy lub klejowaci** u Tricephalosa Arborydzkiego, nareszcie **trzęśliniakami klejookimi** przezwał ich Analcymander Miedziawy... »

«Істоти, до яких належить і Гомос, називаються **трясунами**, володарю. Серед них є **сілікони й протейди**; перші — щільнішої консистенції, через що їх називають **закальцистами або холоднянами**, другі трапляються рідше, у різних авторів називаються по-різному, а саме: **липняки або липуни** у Полломедра, **болотняки або клеюваті** у Трицефалоса Арборидського, нарешті **тряслиняками клейоокими** назвав їх Анальцимандр Міднуватий... »

«Wyśłał król w pogoń najszybsze **drążymroki stalowe i śmigielnice**, ale załogi ich wróciły z pustymi rękami, gdyż chytry bladawiec zmylił ślady i uszedł pogoni».

«Вислав король у погоню найшвидші **сталеві пільмогромаи й вертокрили**, але їхні команди повернулися ні з чим — хитрий блідавець збив їх зі сліду й уникнув погоні».

«Byli wśród nich i elektrycerze znamienici, i **wydrwigrosze-oszuści, astrozłodzieje, gwiazdołowcy...**»

«Були серед них і знамениті електрицарі, і **спритники-пройдисвіти, астрозлодії, зореловці**».

Як бачимо, у цих випадках всі авторські неологізми перекладені методом калькування, наприклад: *studzieninowcy* походить від польського дієслова *studzić*, що означає – охолоджувати, перекладачі підбирають оригінальний український відповідник – *холодняни*; *astrozłodzieje* – авторський неологізм, утворений за допомогою префікса -астро та слова *złodziej* (укр. – злодії) та *gwiazdołowcy* – утворений зі слів *gwiazdy* (укр. –зірки) та *łowiec* (укр. – полювальник, ловець). Ці неологізми не становлять значної проблеми для перекладача, адже до них не

складно підібрати українські відповідники компонентів неологізму, тому вони легко утворюються методом калькування.

Звернемо увагу на наступні уривки:

«Miał on kolekcję zegarów, a pośród nich były zegary tańczące, zegary-zorze i zegary-obłoki».

«Мав він колекцію годинників, серед яких були годинники, що танцювали, годинники-зорі й годинники-хмари».

У цьому випадку перекладач використовує описовий метод для перекладу авторського неологізму *zegary tańczące*, переклавши його як *годинники, що танцюють*.

«Wezwał król konsyliarzy-elektrykarzy nadwornych, medykierów-lekarczyków, a ci, zbadawszy królownę, odkryli, że klapka otwarta, a śrubki ani kluczyka nie ma! Скликав король придвірних консультантів-електриків, медиків-лікарів, і ті, оглянувши королівну, побачили, що клапан відкритий, і немає ні гвинтика, ні ключика!»

У фрагментах перекладач зовсім не зберігає емоційного забарвлення таких неологізмів, як *konsyliarzy-elektrykarzy, medykierów-lekarczyków*, переклавши їх достатньо нейтрально: *консультантів-електриків, медиків-лікарів*, що спричинило втрату авторського стилю та комічності висловлювання.

«Najpierwsi elektrykarze-ślusarzycy starali się kluczyk dorobić, wielki składczy koronny, snycerze i płatnerze królewscy, podzłoci i podstali, mistrze cybergrabiowie — wszyscy zjeżdżali się, aby umiejętności swych próbować — na próżno jednak».

«Найкращі електрики-слюсарі старалися зробити ключик, найталановитіші королівські конструктори, різьбярі і зброярі, золотих і сталевих справ майстри, ювеліри-кіберграфи — усі з'їжджалися, щоб запропонувати свої послуги, одначе намарне».

«Zbudował był sobie *maszynkę-okruszynkę*, która pięknie śpiewała, i nazwał ją *ptaszędło*».

«Змайстрував він був собі *машинку-пушинку*, яка гарно співала, і назвав її *пташкою*»..

У фрагменті простежується комізм за рахунок взаємодії пестливої форми *maszynka-okruszynka* та згрубілої форми *ptaszędło*, який перекладачі не передали в українському перекладі, спростивши форму *ptaszędło* (згрубіле «пташисько») на нейтральне *пташка*.

Необхідно зауважити, що більшість неологізмів у «Казках роботів» перекладено методом калькування. З огляду на спорідненість польської та української мов, калькування може бути найкращим способом передачі авторських неологізмів.

Можемо зазначити, що більшість неологізмів співзвучні в обох мовах і викликають аналогічні асоціації та лише окремі вимагають особливого коментаря (це стосується як перекладених, так і оригінальних слів). З розпізнанням таких слів, як наприклад: *bezrobot* – *безробот* (робот, що байдикує, безробітний) або *bladawiec* – *блідавець* (людина, від блілого кольору шкіри), немає проблем чи протиріч, бо текст містить достатню кількість контекстуальних підказок щоб розшифрувати словотвірні неологізми.

У текстах оповідань наявна велика кількість власних назв, які перекладені методом калькування, наприклад: *Kryonidy* – *Кріоніди*, *Kryonia* – *Кріонія*, *Varyon* – *Варион*, *Lodousty* – *Льодоустий*, *Frygida* – *Фригіда*, *Kwarcowy* – *Кварцовий*, *Astrouch* – *Астровух*, *Mikromił* – *Мікроміл*, *Automateusz* – *Автоматеуш*. Можемо наголосити, що більшість назв утворено на основі іншомовних понять, які належать до сфери електроніки, кібернетики, фізики, або й точних і природничих наук загалом: кріонічний, кварцовий та ін. Суть рецепції таких неологізмів полягає не стільки в розпізнанні значення, скільки в пошуку закладеного

комічного ефекту. Наприклад, слово *інтелектрик* створене шляхом поєднання слів інтелектуальний та електрик.

Хочемо зазначити, що авторські неологізми – важливий стилетворчий елемент оповідань С. Лема, творчий доробок якого в багатьох мовознавців, літературознавців, читачів, асоціюється не тільки з гумором і сатирою, а й з мовотворчістю, влучними лінгвістичними експериментами, дотепною грою слів. Неологізми створюють переконливий образ нового, незнайомого, технічно досконалого світу, цим самим виконують важливу функцію в тексті. З вище зазначеного, можемо наголосити, що пріоритетним завданням перекладача має бути обов’язкове збереження цієї складової творів.

2.3. Вживання архаїзмів та їх переклад українською мовою

У циклі оповідань «Казки роботів» С. Лем створює гротескний образ роботів, використовуючи різні мовні засоби, зокрема явище архаїзації мови.

«*Архаїзмами* (від грец. *ἀρχαίος* — старовинний, давній) називаються слова, що вийшли з широкого вжитку й перейшли до так званого пасивного запасу лексики національної мови. Від інших застарілих слів, зокрема історизмів, архаїзми відрізняються тим, що мають у сучасній мові синоніми. Усі наявні в мові архаїзми поділяються на окремі типи. За класифікацією, поданою в довіднику сучасної української мови, виділяють такі типи:

1. *Власне лексичні* архаїзми — слова, витіснені з мови словами з іншим коренем: рать – військо, уста – губи, рот, перст – палець.

2. *Лексико-словотворчі* архаїзми відрізняються від сьогоднішніх відповідників суфіксами або префіксами: вої – воїни, шкатула – шкатулка, коляса – коляска.

3. *Лексико-морфологічні* архаїзми характеризуються застарілою граматичною формою: роль – роля, читає – читаєши, моліться – молітеся, сини – синове.

4. *Лексико-фонетичні* архаїзми від сучасних назв різняться однією чи двома фонемами: поет – піїт, злато – золото, ріжний – різний.

5. *Лексико-семантичні* архаїзми – застарілі значення слів, які тепер уживаються з іншими, сучасними значеннями: живот (життя), язык (мова, народ), мир (громада, світське життя).

У художніх творах архаїзми можуть використовуватись з метою:

- 1) відтворення історичного колориту тієї доби, про яку йдеться у творі;
- 2) мовної характеристики особи, яка говорить;
- 3) надання мові відтінку урочистості, схвильованої піднесеності над звичайною, побутовою формою вираження;
- 4) створення комічного враження [40].

Приклади архаїзації мови в оповіданнях С. Лема можемо простежити як в мовленні роботів, так і в назвах героїв оповідань, а також описі подій. Простежується стилізація під старопольську мову.

Розглянемо такі приклади з оповідання «Троє електрицарів»:

«Слідом за ним прилетів на планету електрицар Залізний, рідким гелієм так упившись, що в його сталевих нутрощах аж булькало, а паморозь, що вкрила його панцир, зробила його схожим на сніговика».

«Przyleciał po nim elektrycerz Żelazny, opiewszy się płynnym helem, aż tu w stalowym wnętrzu bulgotało, a szron, osiadający na pancerzu, uczynił go do kukły śniegowej podobnym».

У цьому фрагменті як в оригіналі, так і в українському перекладі можемо відмітити застарілу форму дієслова «напитися» – «napić się»: упившись – opiewszy się. А також архаїзм *kukły śniegowej* перекладач вирішив замінити зрозумілим українському читачу словом *сніговик*, яке є калькою з російської мови.

Звернемо увагу на те, що світ, описаний в оповіданнях «Казки роботів» нагадує середньовічний устрій суспільства, хоча і є високотехнічним. Щоб

підкреслити атмосферу, С. Лем влучно добирає слова-архаїзми, які додають контрастних нюансів.

*«I вийшов йому назустріч величезний зоресяйний рицар — **вождь** кріонідів Боревій».*

*«I wyszedł tu naprzeciw skrzący się gwiezdnie rycerz ogromny, **wódz** Kryonidów, Boreal».*

У цьому фрагменті слово вождь віддзеркалює картину світу і час, в якому жив С. Лем. Адже дуже часто в своїх творах він завуальовано критикував устрій Радянського Союзу, яким на той час «правили вожді».

*«Відпала блискуча **правиця** Боревійова, при самому плечі відрубана, проте хоробрий воїн не розгубився».*

*«Odpadła Isniąca **prawica** Boreala...»*

У творі виділене жирним шрифтом слово *правиця* – *prawica* вживається в значенні «права рука». Але якщо подивимось на семантику цього слова в польській мові, то воно є більш ширшим: «Prawica – określenie pochodzące z okresu rewolucji francuskiej, kiedy mianem prawicy określano ugrupowania przedstawicieli duchowieństwa, szlachty i arystokracji, które w Zgromadzeniu Narodowym zasiadały po prawej stronie sali, w opozycji do lewicy, czyli zasiadających po lewej stronie polityków żądających przemian społeczno-politycznych» [24]. Тобто, знову ж таки, С. Лем віртуозно грає словами, створюючи неоднозначні образи і відсилаючи читача до глибоких роздумів і асоціацій, що становить складність для перекладача, якому доводиться підбирати влучні іншомовні еквіваленти. Але не завжди при цьому перекладач зберігає підтекст, закладений автором.

*«— Великий мудрець! — заволали здивовані кріоніди. — Як же ти наважився показувати такі знаки страшному **супостатові**?!»*

*«— Wielki mędrze! – zawołali zdumieni Kryonidzi. – Jakże mogłeś dawać takie znaki straszliwemu **napastnikowi**?!»*

Слова *synostat – napastnik* одразу за настроєм відсилають нас до часів середньовіччя і влучно передають відношення героїв твору до правителя.

Переважно в перекладах збережено стиль та подані українські відповідники архаїчної лексики: *«Každy Palatynida musiał przybyć do pałacu królewskiego, gdzie mu brano miarę na nowy pancerz i zakładano naramienniki i szyszak, rękawice i nagołenniki, przyłbicę i hełm, a wszystko samoświejące, bo odzienie to było z blachy uranowej, a najmocniej świeciły się uszy»*

«Кожен палатинід мусив прибути до королівського палацу, де з нього брали мірку на новий панцир і там накладувано на нього нараменники й рукавиці, наколінники й заборола, кому шишак, а кому просто шолом, і все самосвітне, бо одіяння це було з уранової бляхи, і найдужче світилися вуха».

«Zażegnał kulę gwiazdową pierwszym i zaraz stała się czerwonym olbrzymem, ale nie zrobiło się jaśniej w mgławicy».

«Запалив він зоряну кулю першим променем, і відразу перетворилась вона на червоного велета, але в туманності від цього не пояснишало».

Для С. Лема є характерний оповідний синтаксис, властивий жанру казки та архаїзація. Наприклад: *«Żył raz pewien wielki konstruktor-wynalazca, który, nie ustając, wymyślał urządzenia niezwykle i najdziwniejsze stwarzał aparaty».* *«I wyszedł tu naprzeciw skrzący się gwiazdnie rycerz ogromny, wódz Kryonidów, Boreal».*

Автор свідомо порушує правила: *wymyślał urządzenia niezwykle* (нормативне – *wymyślał niezwykle urządzenia*), *najdziwniejsze stwarzał aparaty* (нормативне – *stwarzał najdziwniejsze aparaty*) досягаючи ефекту архаїзації. Для його підсилення вводить традиційні для казки зачини: *«Żył raz pewien, Dawno temu, Pewnego razu».*

В українських перекладах не завжди вдається досягти стилізованого синтаксису: *«Жив колись один великий конструктор-винахідник, який невтомно винаходив незвичайні прилади й виготовляв дивовижні апарати».*

У реченні: «*I wийшов йому назустріч величезний зоресяйний рицар – вождь кріонідів Боровій*», – перекладач спростив його синтаксичну будову, лише поставив присудок на першому місці.

Розглянемо ще один випадок спрощення: «*Każdy Palatynida musiał przybyć do pałacu królewskiego, gdzie tu brano miarę na nowy pancerz i zakładano **naramienniki i szyszak, rękawice i nagolenniki, przyłbicę i hełm, a wszystko samoświecące, bo odzienie to było z blachy uranowej, a najmocniej świeciły się uszy.*** / *Кожен палатинід мусив прибути до королівського палацу, де з нього брали мірку на новий панцир і там накладувано на нього **нараменники й рукавиці, наколінники й заборола, кому шишак, а кому просто шолом, і все самосвітне, бо одіяння це було з уранової бляхи, і найдужче світилися вуха***».

У перекладах фіксуємо також використання більш нейтральних словосполучень: «*Musieli więc **pędzić żywot samotnie, omijając siebie z daleka, w trwodze przed reakcją łańcuchową, Architor zaś radował się ich smutkiem i obciążał ich coraz nowymi daninami***». «*Мусили, отже, палатиніди **проживати свій вік самотою, здалеку оминаючи одне одного — з остраху перед ланцюговою реакцією***».

На нашу думку, послаблення архаїчності твору під час перекладу зумовлене тим, що синтаксис письменника є надзвичайно складний та оригінальний, а спроба дослівного перекладу перетворить зміст на набір фраз.

З вище зазначеного можна зробити висновок, що архаїзми грають невід’ємну важливу роль у текстах циклу оповідань «Казки роботів»: допомагають створити комічне, гротескне враження при читанні оповідань; несуть відтінок урочистості в подіях життя роботів; відображають атмосферу середньовічного устрою суспільства роботів.

2.4. Особливості вживання наукових термінів та їх переклад

С. Лем був багатогранною особистістю, адже коло його інтересів стосується найрізноманітніших галузей наук – технічних та гуманітарних. Він розглядав об'єкт обговорення з різних ракурсів. Тематика його творчості надзвичайно різноманітна: тенденції розвитку суспільства, роль інтелектуалістів у сучасному світі, тероризм, війни, стихійні лиха. Внутрішня та зовнішня політика, література та наука, деградація людства, конфлікт і співіснування цивілізацій, культур та релігій – це все переплітається в кожній з публікацій письменника. Це детальна хроніка подій, написана людиною небайдужою, мудрою і досвідченою, яка намагалася зазернути в саму суть речей [76, с. 181].

Задум автора передбачає, що створений у «Казках роботів» альтернативний світ є казковим, але і повинен створювати уявлення реальності подій. Щоб світ роботів виглядав більш реалістично, С. Лем використовує в тексті наукові терміни зі сфери фізики, хімії, кібернетики, техніки, біології та космології. Хочемо відмітити, що хоча твір є гротескним, події у ньому побудовані за законами розвитку і пізнання світу, що справляє на читача враження правдоподібності подій та героїв твору.

Слід зазначити, що йдеться не тільки про відомі науці терміни, а й про гіпотези щодо подальшого розвитку науки і технології. Явища і технології, описані в творі, переносять читача до нової для нього цивілізації, де панують роботи. Їх світ є високотехнічним та чужим для людей, про що читач дізнається у наукових описах процесів або технічних поняттях.

«Зазвичай читач не розуміє справжню суть названих процесів і пристроїв, але має узагальнене, приблизне уявлення про них. Цей баланс дуже важливий, оскільки абсолютна зрозумілість руйнує «ефект науковості» тексту, а зовсім незрозумілі поняття ускладнюють або навіть унеможливають сприйняття тексту. Науково-технічні терміни забезпечують достовірність викладу, формують

відчуття реалістичності усього, що відбувається. Це означає, що перед написанням твору автор ознайомився з відповідною сферою науки настільки докладно, що йому не довелося винаходити вже відомі явища та поняття. Інша група термінів заснована на гіпотезах і вигадках, а не на реальних наукових фактах, як, скажімо, *гравітатор* чи *машина часу*. У такому разі ми маємо справу з псевдонауковими (тут: тими, які певними рисами нагадують наукові) термінами. Науковість поняття забезпечується тим, що термін не суперечить нинішній науці: сьогодні ще нема, але може з'явитися у майбутньому як результат розвитку науки і техніки. Дослідник творчості С. Лема Р. Хандке кваліфікує такі псевдонаукові терміни як неологізми: «Йдучи шляхом фантастичних, вигаданих предметів і знаходячи назви, які не функціонують у відомих публікаціях, напр. зі сфери науки і техніки, маємо право кваліфікувати їх як неологізми» [32, с. 89].

Отже, письменник-фантаст нерідко експериментує у своїй літературній творчості. Щоб краще розібрати мовні особливості перекладу творів українською мовою, не можемо обійти стороною постать самого автора – винахідника в сфері літератури, мислителя і філософа, містифікатора та експериментатора. Існує багато підстав говорити так про С. Лема, адже важливо звернути увагу на те, що саме робить його таким для дослідників нашого покоління та ХХІ століття, тобто що саме залишається актуальним в його доробку донині. Розвиток письменника як інтелектуала та мислителя значною мірою обумовлений його дитячо-юнацьким львівським досвідом, зокрема у сфері інформаційної та біотехнічної революції, або його прогнозів на майбутній розвиток технологій. Це, звичайно, робить його актуальним для сьогодення та вартим пильної уваги в мовознавчій та перекладознавчій науках.

Слід зазначити, що за неординарну творчість, в якій за допомогою опису фантастичних світів передавалася часто тогочасна реальність і навіть критика на владу, С. Лема неодноразово виключали зі Спілки письменників.

Дослідники, критики, науковці та читачі знаходять у фантастичних творах Лема чисельні асоціації з реальністю, так, наприклад, події з автобіографічних романів «Незагублений час» (1955 рік) та «Високий замок» (1966 рік) явно відсилають нас до подій, які сталися з письменником у Львові.

Зокрема, хочемо відмітити, що із львівським досвідом письменника пов'язані глибокі пізнання у сфері медицини, хоча справжнім покликанням письменника стала інженерна сфера. І коли ми читаємо його «Казки роботів» та інші твори про роботів, то бачимо наскільки дорога для нього і наскрізна ця тематика.

Т. Пьотровський писав: «Зрозуміло, що особливий інтерес дослідників викликали гротескні тексти Лема, написані за зразком просвітницьких притч Вольтера. У них просто багато неологізмів, що привертає увагу читача. Сам Лем також часто говорив про такі неологізми, наприклад, в інтерв'ю Станіслава Береса [50]. Вони були створені за допомогою різних моделей. З одного боку, є згадки про нібито старопольське словотворення, яке ми знаходимо також у «Трансатлантику» Вітольда Гомбровича, коли автор використовує непродуктивні форманти; з іншого — посилення на науковий словотвір. В результаті ми отримуємо воістину лемівський відвар» [32].

М. Краєвська видала в 2006 р. польсько-російський словник неологізмів, який базується на творах С. Лема. Це найбільший і найсистематизованіший авторський збірник лексичних новотворів, який містить майже 1500 одиниць. Проте автор писав не тільки гротески і не тільки фантастику. Отже, роль неологізмів у створенні представленого світу хоч і важлива, але не єдина. «Кожен читач теоретичних трактатів цього автора усвідомлює їхню дивну стилістичну ауру. Цей стиль можна назвати жахливим – як, здається, зробив М. Ванькович, – але в будь-якому разі проникнути в нього нелегко. Його створює не тільки складна структура речень, довгих і дуже розлогих, з багатьма синтаксичними зворотами, а й значною мірою словотвори» [77, с. 180].

Щодо конкретно перекладу термінів, хочемо відмітити, що помилки внаслідок недостатнього знання професійної термінології в перекладах художньої літератури зустрічаються порівняно рідко. Проте внаслідок специфіки наукової фантастики та багатогранності словотвірної творчості С. Лема, перекладач повинен мати принаймні базові знання з фізики, астрономії, біології та хімії. Інакше може статися багато непорозумінь і помилкових перекладів, які в особливо кричущих випадках несуть втрату змісту та ідей твору.

Детальне ознайомлення з оповіданнями циклу «Казки роботів» С. Лема вказує на те, що особливе місце в ієрархії тексту займають терміни та псевдотерміни, крім того вони є однією з домінант тексту.

Розглянемо приклади з тексту оповідань:

*«Шістсот же платинових рук Архіторія і досі кружляє довкола планети, як перстень, подібний до сатурнового, і світять вони розкішним блиском, стократ дужчим від світла **радіоактивних** гір, і мовлять зраділі палатиніди:*

*— Дивіться, як добре світить нам **торій!**»*

*«Минаючи амфілади пурпурових велетнів, він зауважив, що його корабель разом із мовчазним кортежем зірок відбивається в **спіральному дзеркалі**, в такому собі срібношкірому люстрі; здивувався Перфорат і про всяк випадок взяв у руки **гасильник супернових**, який він купив у пігмеліантів, щоб уберегтися від надмірної спеки на Чумацькому Шляху. Він не знав, на що дивиться, а був то **вузол простору**, його найкомпактніший двигун, не відомий навіть тамтешнім монастирцям. Знають про нього лише те, що коли хто до нього дійде, то вже не вернеться».*

*«Давним-давно серед чорного бездоріжжя, на **галактичному полюсі**, був самотній **зоряний острів із шестірною сонячною системою**; п'ять її сонць кружляли кожне само по собі, зате в останнього була **планета з вогневих скель**, з **яшмовим небом**, а на планеті набирала сил держава аргенсів, або ж сріблястих».*

*«За часів короля Треонса азмейські сидерійці напали на державу енергів з неба, **астероїдами** перетворивши металеву Бізмалію на кладовище, завдали сріблястим багато іншого лиха, аж поки молодий король Ілоракс, премудрий поліарх, скликавши наймудріших астротехніків, звелів оточити всю планету **системою магнітних вирів і гравітаційних ровів**, час у яких плинув так швидко, що ледве якийсь нерозважливий напасник туди потрапляв, як минало сто або й більше років і від старості він розсипався на порошок, перш ніж устигав побачити заграви аргенських міст. Ці **невидимі часові прірви і магнітні загородження** так надійно захищали підступи до планети, що аргенці могли перейти в наступ. Вирушивши на Азмею, бомбардували й шарпали її біле сонце **променеметами** доти, доки викликали на ньому **ядерну пожежу**; перетворилось воно на **супернову зірку** й задушило в обіймах пожежі планету сидерійців».*

*«Невідомо було, звідки ця потвора взялася; старі вважали, що вивелась вона з величезних скелетів та понівечених **осміювих і танталових спіралей**, які лишилися після розтровоєної **астероїдами** Бізмалії, — місто це не було відбудоване».*

*«А дехто вважав, що силу, яку несе в собі потвора, дають їй лихі вчинки й думки. Вони, мовляв, як у ввігнутому дзеркалі, збираються в **нікелевому ядрі планети** і, скупчені в одному місці, доти притягують до себе металеві кістяки й зотлілі уламки, доки ті не перетворюються в монстра».*

Як бачимо, тексти оповідань насичені термінами, наприклад, *ланцюгова реакція, іоносфера, атоми золота, вакуум, астероїди*. Також фіксуємо псевдотерміни, якими автор оповідань, доносить свої теорії влаштування світу роботів, наприклад, *галактичний пояс, нікелеве ядро планети, астральні спектри, антиматерія*.

Як відомо, у художньому тексті не буває нічого зайвого і випадкового, місце і роль кожного елемента мотивовані загальною структурою тексту, авторським задумом. Уже згадувалося, що автор має на меті якнайточніше описати

особливості нового світу (на інших планетах або в альтернативному світі). Основу такого образу формують неологізми-терміни, однак вони створюють певну дистанцію між уявою автора і реципієнтом. Світ, збудований лише з нових понять, читач просто не сприйме. Йому потрібні чіткіші алюзії до зрозумілих і близьких йому явищ. Порівняння якраз і виконують функцію своєрідного «містка» між фантастичним і реальним світом. Сам автор відчуває потребу інтерпретувати таким чином вигадані реалії. Крім того, порівняння є образним засобом, який дає змогу сформувати певну оцінну шкалу. Те, з чим і як порівнює С. Лем явища фантастичного світу, визначає ставлення автора або героя оповідання до них. Образність пом'якшує насичені термінами, детальні описи, «охудожнює» епізоди. Звернемося до дослідника Є. Яжембського, який дуже слушно зазначив, що зрозуміти світ роботів та його мешканців «можна тільки «олюднивши» їх, заповнивши пробіли у знаннях про них сенсами, що ґрунтуються на людському досвіді» [61, с. 248].

Отже, з вищевказаного можна зазначити, що специфіка оповідань «Казки роботів» визначає особливості функціонування термінів у цих творах, «в яких домінує тенденція до називання та інтерпретації явищ через терміни: автор намагається наблизити чужий світ до зрозумілих нам земних явищ і процесів. Науково-технічні терміни забезпечують достовірність і правдоподібність: реципієнт вірить у наукове обґрунтування явищ і процесів, названих та описаних у текстах оповідань. Тобто сприймає як реальність описані події, що могли б трапитись, вони є не звичайною вигадкою, а серйозною гіпотезою – таку функцію виконують в творі терміни, а також псевдотерміни» [31].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Оповідання «Казки роботів» дослідники відносять до гротескних творів С. Лема. Класична науково-фантастична література наповнена стереотипними мотивами та сюжетами, на відміну від «Казок роботів», в яких автор обійшов

стандарти і вийшов на новий рівень переосмислення науково-фантастичного жанру. Гротеск у творах письменника відзеркалює реальний світ письменника, який його оточував. Водночас, світ роботів, вигаданий С. Лемом, насичений абсолютно новими, прогресивними ідеями щодо майбутнього людства. Однією з основних ознак гротеску є змішування і поєднання різнопланових елементів, зміна настрою від серйозного до сатирично-гумористичного, звідки і утворюються абсолютно нові для науково-фантастичної літератури поняття і структури. Саме цьому світ роботів завдячує своєю оригінальністю. З'являється новий жанр, а саме – науково-фантастичний гротеск.

Отже, на нашу думку, перекладознавчий аналіз «Казок роботів» С. Лема має зважати на основні жанрово-стильові особливості твору, а саме: словотвірні неологізми, архаїзми, терміни та псевдо-терміни, новаторські лексичні елементи, які на мовному рівні виражені, зазвичай, у взаємодії слів із різним стилістичним забарвленням. Також при перекладі особливо важливо враховувати комічний характер оповідань, насиченість іронією, гротеском, сатирою. Розмовна стилізація та індивідуально-авторський синтаксис також заслуговують на увагу при перекладознавчому аналізі.

Запропонований нами перелік не вичерпує, звісно, усіх проблем перекладу творів, однак вказує на домінуючі складові текстів, без коректної адаптації яких не можна зробити якісний переклад.

ВИСНОВКИ

Художній переклад – це складний і багатогранний вид людської діяльності, в процесі якої відбувається зіштовхування різних культур, особистостей, епох, традицій та установок. Він передбачає передачу думок, змістового навантаження оригіналу, але підпорядковується іншим законам розвитку і функціонування твору в іншомовній культурі.

Художній переклад вважається мистецтвом, в якому текст досягає естетичного впливу за допомогою влучного добору і застосування мовних засобів. Від перекладача вимагається окрім досконалого володіння іноземною та рідною мовами ще й широкого світогляду і вишуканого художнього смаку.

Більшість учених вважає С. Лема не тільки письменником, митцем, а й філософом і мислителем, оскільки його світогляд виходить далеко за літературні межі, включаючи в свої твори кібернетику, астрофізику, біологію, медицину, психологію та соціологію, а також філософію і теорію літературного твору.

Джерелом нашого дослідження слугував український переклад «Казок робітв», здійснений колективом у складі Ю. Попсуєнка, Р. Доценка, М. Гандзій, М. Москаленко, С. Сварник, О. Гриценка у 1990 році.

Загалом, у перекладах творів С. Лема українською мовою важливо знайти баланс між вірністю оригіналу, зрозумілістю для українського читача та збереженням авторського стилю. Це вимагає від перекладача не тільки високого рівня володіння мовами, але й креативності та розуміння контексту.

Аналіз перекладу дозволяє стверджувати, що перекладачі інколи спрощують авторський синтаксис, властивий для жанру казки, яким послугується автор для архаїзації твору. Це зумовлено складним і оригінальним синтаксисом С. Лема, який доволі важко передати українському читачеві. Водночас, для стилістично маркованих лексем – архаїзмів перекладачі добирають досить вдалі українські відповідники. На особливу увагу заслуговує переклад індивідуально-авторських неологізмів, які перекладені методом калькування оригінальних

форм, що дозволяє зберегти значення і емоційне забарвлення. Спостерігаємо також вилучення деяких неологізмів або їх заміну лексемами з нейтральним значенням, що призводить до втрати оригінального авторського стилю.

Загалом, попередні дослідження та критика вказують на важливість поєднання вірності оригіналу з адаптацією для українського читача у перекладах творів С. Лема. При цьому креативність та літературний талант перекладача відіграють ключову роль у досягненні цієї мети.

Зважаючи на ці аспекти, переклади творів С. Лема українською мовою заслуговують на подальше їх вивчення у плані перекладу індивідуально-авторських мовних одиниць, сприяють розвитку літературного та науково-фантастичного жанру в Україні, поширенню наукових та філософських знань серед читачів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Андрієнко Т. П. Переклад як когнітивно-комунікативна діяльність. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2014. С. 13–18.
2. Андрієнко Т. П. Стратегії відтворення іншомовних елементів у мовленні персонажів художнього твору. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2012_4_1 (дата звернення 10.10.2023).
3. Арєнєв В. Мандрівні дєрвіші у пошуках Лєма: яким був найвідоміший польський фантаст. URL: <https://chytomo.com/mandrivni-dervishi-v-poshukakh-lema/> (дата звернення 21.10.2023).
4. Астрахан Н. Теорія неможливості теорії літературного твору в праці С. Лєма «Філософія випадку». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лєси Українки*. Сер.: «Філологічні науки». Луцьк, 2013. С. 7–11.
5. Булаховська Ю. Л. Деякі типологічні зіставлення в галузі наукової фантастики щодо художньої прози (Станіслав Лєм, Олєксандр Бєляєв, Юрій Смолич). *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Л. Булаховського*. 2011. Вип. 16. С. 266–268. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/kdsm_2011_16_38 (дата звернення 26.11.2023).
6. Воловик О. О., Погрібна В. Я. Актуальні проблеми художнього перекладу. URL: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2009/Philologia/44108.doc.htm (дата звернення 09.11.2023).
7. Гомулка Я. Постсучасність як криза. Філософія культури Станіслава Лєма. *Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лєма*: колективна монографія. За ред. Дмитра Шевчука та Олєксандри Вісич. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 260 с. С. 56 – 80.

8. Дахній А. Станіслав Лем і його ідентичності: літератор, філософ, футуролог. *Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема*: колективна монографія. За ред. Дмитра Шевчука та Олександри Вісич. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 260 с. С. 25 – 40.
9. Денисова С. П. Стан та перспективи перекладознавчих досліджень. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2014. № 1. С. 54–60.
10. Джваршейшвили Р. Г. Психологическая проблема художественного перевода. Тбилиси. 1984. 67 с.
URL: http://zhurnal.lib.ru/w/wagarow_a_s/dzhvarshvili.shtml (дата звернення 08.11.2020).
11. Дзюба І. З криниці літ. Том II, Київ: Вид. дім «КМА», 2006. 976 с.
12. Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії. Монографія. Вид. 2-ге, випр. і доп. Донецьк : ДонНУ, 2007. 219 с.
13. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів, 1989. 216 с.
14. Кияк І. Б. Дефінітивні проблеми жанрів фантастики у творчості Станіслава Лема. *Київські полоністичні студії*. 2012. № 5. С. 359 – 364.
15. Кияк, І. Б. Жанрові особливості фантастики й футурології Станіслава Лема: автореф. дис ... канд. філол. наук. Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка. Київ, 2011. 21 с.
16. Кияк І. Б. Футурологічні засади у творчості Станіслава Лема. *Українська полоністика*. Житомир: 2006–2007. Вип. 3–4. С. 358–365.
17. Кіщенко Ю. В. Чинники, які впливають на процес перекладу тексту. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2009_11_10 (дата звернення 25.11.2023).
18. Клименко Л.В. Художній переклад як вид міжкультурної комунікації в контексті Євроінтеграції. *Л.В. Клименко. Літературознавчі студії*. 2015.

- Вип. 1 (1). С. 228–235. URL: https://dspu.edu.ua/sites/filol_gum/wp-content/uploads/2019/06/13-1.pdf (дата звернення 22.10.2023).
19. Коленда А.І. Жанрова своєрідність роману Станіслава Лема «Солярис». *Перспективи розвитку філологічних наук*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 2-3 листопада 2018 року). Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 31-33.
20. Константінова О. В. Лінгвістичний аспект вивчення творчої спадщини видатного польського письменника-футуролога С. Лема. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/369646.pdf> (дата звернення 27.10.2023).
21. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ, 1982. 165 с.
22. Кравченко С. Художній переклад як діалог культур: семантично-експресивна співвідносність лексичних еквівалентів у польських перекладах української поезії (на матеріалі часопису «*Biuletyn Polsko-Ukraiński*»). *Науковий вісник СНУ*. №3. 2013. С.57–63.
23. Левко У. Адаптація античної парадигми в «марсіанському міфі» наукової фантастики (на матеріалі прози Станіслава Лема). *Питання літературознавства*. *Наук. зб. Чернівці: «Рута»*, 2009. Вип. 77. С. 210–220.
24. Лем Станіслав. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення 26.09.2023).
25. Лем С. Казки роботів. Тернопіль: «Богдан», 2017. 136 с.
26. Линтавр О. До проблеми художнього перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. №30. 2012. С. 144–147.
27. Линтвар О. М. До проблеми художнього перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2012. № 30. С. 144–147.

28. Логвиненко О. М. Культура перекладу художнього твору: психологічний аспект. *Український інформаційний простір*: науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. Гол. редактор М.С. Тимошик. Київ, 2014. Ч. 2. С. 117–122.
29. Лясковська А.В. Переклади творів С.Лема українською мовою. *Лінгвістичні студії молодих дослідників*. Рівне: РДГУ. Вип. 13. 2023. С. 145-150.
30. Маслова Г. М. Особливості та способи перекладу жаргонної лексики (на матеріалі художнього тексту). URL: http://www.vestnikphilology.mgu.od.ua/archive/v21/part_1/35.pdf (дата звернення 06.10.2020).
31. Мельничук Т. Феномен Станіслава Лема у просторі української культури. *Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема*: колективна монографія. За ред. Дмитра Шевчука та Олександри Вісич. Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 260 с. С. 41 – 55.
32. Моклиця А. В. Мовна ієрархія науково-фантастичного тексту: романи С. Лема «Едем» і «Повернення з зірок». *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки*. Серія «Філологічні науки. Літературознавство». 2014. № 19 (296). С. 86– 92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnufll_2014_19_18 (дата звернення 16.10.2023).
33. Моклиця А. Мовні особливості українського перекладу «Кіберіади» Станіслава Лема. *Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема*. За редакцією Д. Шевчука та О. Вісич. 2022. 260 с. С. 144-169
34. Ніколаєва Т. Особливості художнього перекладу з української на англійську мову. URL: https://dspu.edu.ua/sites/filol_gum/wp-content/uploads/2019/06/13-1.pdf (дата звернення 10.10.2023).

- 35.Павленко О. Г. Художній переклад як предмет теоретичної рефлексії. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vmdu_2012_7_12 (дата звернення 05.10.2023).
- 36.Радишевський Р. П. Полоністичні та порівняльні студії: зб. наук. ст. Р. П. Радишевський. Київ: МП «Леся», 2009. 500 с. С. 458–467.
- 37.Савенець А. Переклад на сторожі іншости. URL: <https://krytyka.com/ua/articles/pereklad-na-storozhi-inshosty> (дата звернення 10.10.2023).
- 38.Савенець А. Сучасний польський верлібр і проблема перекладу: випадок Віслави Шимборської. URL: <http://www.pan-ol.lublin.pl/wydawnictwa/TZwiaz2/Sawenec.pdf> (дата звернення 26.11.2023).
- 39.Степула Н. Виміри життя: Станіслав Лем та український культурний простір. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/942296.html> (дата звернення 26.10.2023).
- 40.Теорія літератури – літературознавство і мовознавство. Архаїзми. URL: <https://ukrlit.net/info/criticism/archaisms.html> (дата звернення 16.11.2023).
- 41.Шевченко І. Граматичні складнощі перекладу польськомовної поезії. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/2696> (дата звернення 13.10.2023).
- 42.Шевченко О. О. Переклад як творчий процес. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. № 6. С. 33–38. URL:[http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2014_6\(2\)__7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2014_6(2)__7) (дата звернення 05.10.2023).
- 43.Шевчук Д. Феномен Лема. *Футурологічний конгрес. Фантастичні світи Станіслава Лема*: колективна монографія. За ред. Дмитра Шевчука та Олександри Вісич. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2022. 260 с. С. 14 – 15.
- 44.Шемуда М. Г. Художній переклад як важливий чинник міжкультурної комунікації. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. 2013. № 1. С. 164–168.

- 45.Шулік С. Актуальні проблеми художнього перекладу [Текст]. *Перекладацькі інновації* : матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, м. Суми, 12-13 березня 2015 р. Редкол.: С.О. Швачко, І.К. Кобякова, О.О. Жулавська та ін. Суми: СумДУ, 2015. С. 141– 143. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/324252356.pdf> (дата звернення 12.10.2023).
- 46.Чайковська Т.В. Труднощі художнього перекладу. *Т.В. Чайковська. Сучасні наукові дослідження: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф.*, 20–28 лютого 2006 р. Дніпро: Наука і освіта, 2006. С. 25.
- 47.Anusiewicz J. Funkcja i struktura neologizmów w utworach fantastycznych Stanisława Lema. *Językoznawca*. Nr 23– 24. Lublin, 1971. S. 79–87.
- 48.Barańczak S. Elektrycerze i cyberchanioly. *Nurt*. Nr 8. Poznań, 1972. S. 14–17.
- 49.Bednarczyk A. Co jest oryginałem i czym jest tłumaczenie? URL: http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Teksty_Drugie_teoria_literatury_krytyka_i_interpretacja.pdf (дата звернення 13.10.2023).
- 50.Bereś S. Rozmowy ze Stanisławem Lemem. Kraków: «Wydawnictwo Literackie», 1987. 399 s.
- 51.Blumczyński P. Pilnikiem, kluczem, czy siekierą? O tłumaczeniu Lema na angielski. URL: http://www.academia.edu/2240723/Pilnikiem_kluczem_czy_siekier%C4%85_O_t%C5%82umaczeniu_Lema_na_angielski (дата звернення 02.11.2023).
- 52.Bożek Z. Dowcip językowy w twórczości Stanisława Lema / Z. Bożek // *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze*. – 1977. – Z. 54. – S. 319– 335.
- 53.Czarnota D. Stanisław Lem – filozof zapoznany. *Pismo Filozofów Krajów Słowiańskich*. Warszawa. 2010. S. 286–292.
- 54.Dajnowski M. Groteska w twórczości Stanisława Lema. Gdańsk: «Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego», 2005. 212 s.

55. Fastyn M. Stylizacja leksykalna utworów nurtu fantastyczno-ludycznego S. Lema w przekładach na język bułgarski. URL: <https://ispan.waw.pl/ireteslaw/bitstream/handle/20.500.12528/226/doktorat.pdf> (дата звернення 20.11.2023).
56. Głombik K. Gra w science fiction. O językowych środkach komicznych i ich funkcji w Cyberiadzie Stanisława Lema. *Gry w języku, literaturze i kulturze*. Pod red. E. Jędrzejko i U. Żydek-Bednarczuk. Warszawa: «Energeia», 1997. S. 77–90.
57. Goetz M. Lemowe neologizmy. URL: <https://niestatystyczny.pl/2020/08/26/lemowe-neologizmy/> (дата звернення 07.10.2023).
58. Handke R. Polska proza fantastyczno-naukowa: problemy poetyki. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1969. 176 s.
59. Handke R. Językowe sposoby kreowania składników fantastycznonaukowych. Poznań. 1989. 165 s.
60. Handke R. Neologizmy a język nauki i techniki w stylizacji prozy fantastycznonaukowej Stanisława Lema. *Styl i kompozycja*. Red. Trzynadłowska. Wrocław. 1965. S. 234–247.
61. Jarzębski J. Lem w oczach krytyki światowej. Wybór i opracowanie. Kraków. 1989. 297 s.
62. Jarzębski J. Posłowie. Lem S. Bajki robotów. Warszawa. 1983. S. 188–206.
63. Jarzębski J. Smutek Edenu. Lem S. Eden. Warszawa. 1968. S. 247–249.
64. Jarzębski J. Trudny powrót z gwiazd. Lem S. Powrót z gwiazd. Warszawa. 2008. S. 221–225.
65. Jarzębski J. Wszechświat Lema. Kraków. 2013. 340 s.
66. Kielar B. Zarys translatoryki. URL: <https://portal.uw.edu.pl/documents/7732735/0/SN+6.+Barbara+Z.+Kielar++Zarys+translatoryki.pdf> (дата звернення 16.10.2023).

- 67.Krajewska M. Granice przekładalności, czyli o grze słów słów kilka. *Przekładając nieprzekładalne II*. M. Krajewska, M. Chomik. Gdańsk, 2004. S. 109–120.
- 68.Krajewska M. Od nominacji do kreacji. Rzecz o przekładzie neologizmów science fiction. M. Krajewska, M. Chomik. Toruń: «Wydawnictwo Naukowe UMK», 2011. 389 s.
- 69.Krysztofiak M. Translatologiczna teoria i pragmatyka przekładu artystycznego. URL: file:///Maria_Krysztofiak_Translatologiczna_teoria_i_pragm.pdf (дата звернення 15.10.2023).
- 70.Legeżyńska A. Translatologia z perspektywy końca (wieku). URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/154443855.pdf> (дата звернення 22.10.2023).
- 71.Lem S. Bajki robotów. Warszawa, 1983. 207 s.
- 72.Lem S. Fantastyka i futurologia: w 2 t. Kraków: «Wydawnictwo Literackie». T. 1. 1989. 475 s.
- 73.Lesz-Duk M. Neologizmy w twórczości Stanisława Lema. *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. Częstochowo «Językoznawstwo», 2015. z. XI. S. 141 – 151. URL: <http://dx.doi.org/10.16926/j> (дата звернення 21.11.2023).
- 74.Majdzik K., Słapek D. Narzędzia analizy przekładu. Adam Marszałek. 2015. 254s.
- 75.Okołowski P. Materia i wartości. Neolukrecjanizm Stanisława Lema. Warszawa. 2010. 562 s.
- 76.Orliński W. Co to są sepulki? Wszystko o Lemie. Kraków. 2007. 284 s.
- 77.Piotrowski T. Lem – nowator językowy? *Lem*. Katedra Leksykografii i Translatologii, Wyższa Szkoła Filologiczna, Wrocław. Numer specjalny 3–4 (37–38) / 2015. C. 179 - 186
- 78.Płaza M. O poznaniu w twórczości Stanisława Lema. Wrocław. 2008. 580 s.
- 79.Skibińska E., Rzeszutnik J. Lem i tłumacze. Kraków, 2010. 406 s.

80. Smuszkiewicz A. Stanisław Lem. Poznań, 1995. 163 s.
81. Stoff A. Powieści fantastyczno-naukowe Stanisława Lema. Poznań, 1983. 178 s.
82. Szymik E. Dramowa interpretacja fragmentów «Dzienników gwiazdowych» Stanisława Lema «Wędrówka z Ijonem Tichym na obce planety». Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 2013. S. 553–558.
83. Tambor J. Język polskiej prozy fantastyczno-naukowej. Katowice: «UŚ», 1990. 158 s.
84. Tambor J. Stanisław Lem - fantasta o genialnej intuicji językowej. *Postscriptum*. Nr 1(51), 2006. S. 146 – 156. URL: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Postscriptum/Postscriptum-r2006-t-n1\(51\)/Postscriptum-r2006-t-n1\(51\)-s146-156/Postscriptum-r2006-t-n1\(51\)-s146-156.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Postscriptum/Postscriptum-r2006-t-n1(51)/Postscriptum-r2006-t-n1(51)-s146-156/Postscriptum-r2006-t-n1(51)-s146-156.pdf) (data звернення 27.10.2023).
85. Tokarz B. Spotkania: Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego. URL: https://sbc.org.pl/Content/23007/spotkania_czasoprzestrzen.pdf (data звернення 28.10.2023).
86. Świat na krawędzi. Ze Stanisławem Lemem rozmawia Tomasz Fiałkowski. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000. C. 135.
87. Żołyńska M. Heterogeniczność świata przedstawionego «Bajek robotów» Stanisława Lema. *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*. T. XVII. Wrocław, 1991. S. 153–166.